

RECEPCIÓ ÉS FORRÁSÉRTÉK

Hóman Bálint és a Darányi-irathagyaték

1927. április 27-én reggel Darányi Ignác inasa hiába kopogtatott gazdája Andrassy úti lakásának hálószobaaajtáján.¹ A 78. évében járó, influenzából lábadozó nyugalmazott mezőgazdasági minisztert a halál váratlanul, de nem felkészületlenül érte. Végrendeletét már évekkel korábban elkészítette, sőt közvetlen környezete számára részletes utasításokat hagyott hátra a halálát követő azonnali tennivalókról is.² Mivel Darányi soha nem nősült meg és gyermekei sem voltak, testvérei, illetve elhalt testvéreinek leszármazottai örökölték utána. Hóman Bálint az 1908-ban elhunyt édesanyja, Hóman Ottóné Darányi Borbála, Darányi testvérhúga révén került az örökösök közé. A Darányi után maradt vagyont még a háborút követő infláció és a trianoni döntéssel az új csehszlovák államhoz csatolt Örsűjfaluban fekvő birtoka elvesztése után is tisztességesnek lehetett tekinteni. A hagyatéki leltárak és jegyzőkönyvek tanúsága szerint az ingó és ingatlan vagyon cselekvő állapotának végösszege 804 528 pengőt tett ki.³

A hagyaték azonban nem csak ingó és ingatlan vagyontárgyakból állt. Darányi az Andrassy úti lakásban, ahol már több mint 30 éve élt, a pályafutásának különböző állomásait dokumentáló iratok és levelezések hatalmas gyűjteményét is őrizte. A lakásban készített hagyatéki leltárban iratokat ugyan nem említenek, ám Deák Béla, Darányi titkára a halálessettel összefüggő kiadásokkal kapcsolatban készített feljegyzésében „a lakásban lévő irományok, könyvek rendezéséért” 50 pengő kifizetését regisztrálta.⁴ Bár az irathagyatékról a hagyatéki eljárás terjedelmes dokumentációjában nem esik több szó, egyértelmű, hogy az örökösök – minden bizonnyal informális egyeztetések után – az iratok megfelelő elhelyezésével Hóman Bálintot,

¹ A napilapok Darányi utolsó napjáról és halála körülményeiről részletes tudósításokat közöltek. Darányi Ignác meghalt. Budapesti Hírlap, 1927. április 28. 3.; Az utolsó két nap. Az Est, 1927. április 28. 2.; Darányi Ignác meghalt. Pesti Hírlap, 1927. április 28. 4.; Meghalt Darányi Ignác. Ujság, 1927. április 28. 4.; Ma éjszaka hirtelen meghalt Darányi Ignác. 8 Órai Ujság, 1927. április 28. 3.

² Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (a továbbiakban: OSZK Kt) Fond 35 Darányi Ignác irathagyatéka. Rendezés alatt. (a továbbiakban: Fond 35) Darányi Ignác feljegyzése halála esetére, 1921. okt. 22.

³ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) VII.12.b – 1927 – 275466. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Központi Királyi Járásbíróság iratai. Peres és peren kívüli iratok, Darányi Ignác Dr. hagyatéki ügye.

⁴ Uo. Dr. Darányi Ignác úr hagyatékával kapcsolatban felmerült kiadások, 1927. jún. 21.

Darányi unokaöccsét, a Magyar Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: Nemzeti Múzeum) főigazgatóját bízták meg.⁵

Hóman az 1923. december 20-án elmondott főigazgatói beköszönő beszédében úgy emlékezett, hogy Egyetemi Könyvtár-i kinevezése óta,⁶ hivatali előrehaladása érdekében nem vett igénybe semmiféle „családi, társadalmi, politikai” protekciót, ám ez nem volt egészen igaz.⁷ Szorgalma és tehetsége mellett nagybátyja, Darány Ignác politikai pozíciója, társadalmi kapcsolatai, illetve személyes presztízse – melyet Hóman szükség esetén nem habozott felhasználni – komoly segítséget nyújtott számára a kezdeti lépések megtételénél.⁸

A Hómanok és a Darányiak

Bár a Hómanok és a Darányiak származásával kapcsolatos téves vélekedések egy részét már sikerült megcáfolni,⁹ Hóman szüleinről, testvéreiről, ifjúságáról, illetve a család Darány Ignáccal való kapcsolatáról a szakirodalom változatlanul keveset tud. Hóman a vele készült személyesebb hangú interjúkban szűkszavúan szól életének erről a korai időszakáról, ám a Hóman-¹⁰ és a Darányi-irathagyatékok¹¹

⁵ „A Darányi-örökösök könyvtárunknak adományozták néhai Darányi Ignác földművelésügyi miniszter könyv- és kéziratgyűjtését.” [...] „A Levéltár gyarapodásából kiemelendő Darányi Ignác hagyatéka, melyben nagytértékű politikai és titkos levelezésén kívül számtalan elaborátum, tervezet, memorandum, irat és jegyzet található a háború előtti Magyarország nemzetgazdasági, mezőgazdasági, pénzügyi és kereskedelemügyi politikájára vonatkozólag.” [...] „Örökletétül elhelyezte Hóman Bálint főigazgató Darányi Ignác hagyatékát.” *Lukinich Imre: Az Országos Széchényi Könyvtár 1928. évi állapota. Magyar Könyvszemle* 36. (1929) 1–4. sz. 101., 103., 105.

⁶ *Szögi László: Hóman Bálint az Egyetemi Könyvtárban.* In: Történelmi áttekélés. Hóman Bálint a történész és a politikus. Szerk. Újváry Gábor. Bp. 2011. 77.; „Abban az időben Hóman Ottó volt az én munkatársam. Okos ember volt, minden fontosabb ügyet megbeszéltem vele. Amikor Ottó meghalt, én neveztem ki a fiát, Bálintot.” *Az Akadémia bölcsei 80 éven túl.* Báró Wlassics Gyula. Pesti Napló, 1936. november 8. 32.

⁷ Dr. Hóman Bálint beszéde. (Elmondotta a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává történt beiktatásakor.) Bp. 1924. 2.

⁸ „Volna ezen kívül még egy kéréssem Náci bácsihoz. Dedek közel négy hete nyugdíjazását kérte, és a direktor a kérvényt felterjesztve Tetzl Lőrincet a VII., engem a VIII. fizetési osztályba való előléptetésre ajánlott. Mivel Kováts Gyulának, a rektornak némi kételyei vannak Dedek nyugdíjigényének jogosságára nézve, ül az aktán, (mint hivatalos nyelven mondják.) Arra kérem tehát Náci bácsit, kegyeskednék Kovátszhoz, ki egyik legnagyobb tisztelője Náci bácsinak s engem is mindig kitüntet barátságos viselkedésével, pár sort intézni, s abban hivatkozva házasságomra is, hogy jó volna rám nézve az előléptetés mielőbbi teljesülése, s arra kérni: szíveskedjék az ügyet lehetőleg sürgősen tárgyaltatni, és a miniszterhez felterjeszteni.” Hóman Bálint levele Darányi Ignáchoz, 1913. okt. 8. OSZK Kt Fond 35.

⁹ *Büky Orsolya: Család, identitás, politika. Hóman Bálint politikai értékvalasztásainak gyökerei.* In: *Veritas Évkönyv* 2016. Szerk. Újváry Gábor. Bp. 2017. 92–93.; *Uő: Mezővárosi polgár vagy birtokos nemes. Hóman Bálint és a Darányiak.* In: *Veritas Évkönyv* 2017. Szerk. Újváry Gábor. Bp. 2018. 145–169.

¹⁰ OSZK Kt Fond 15 Hóman Bálint iratai (a továbbiakban: OSZK Kt 15).

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 1438-P 1443 Darányi család iratai; OSZK Kt Fond 35.

gazdag anyaga számtalan információval szolgálhat annak a kutatónak, aki Hóman Bálint személyiségének jobb megértése érdekében a szűkebb családi hátér, illetve a Darányi Ignáccal való kapcsolat rekonstruálására vállalkozik.

A Hohmanok, ez Hóman Bálint családtörténeti kutatásaiból egyértelműen kiderül,¹² valamikor a 18. század első felében vándoroltak Magyarországra és Savoyai Jenő birtokán telepedtek le a Baranya megyei Majson. Hóman Ottó dédapja, Hohman János a 18. század derekán kerülhetett Baranyából a Tolna megyei Bátaszékre, ahol 1760-ban kötött házasságot Elisabeth Polnbergerinnel. Unokája, Hóman János takácsmester Bátaszékről is továbbvándorolva a Moson megyei Féltoronyból származó feleségével, Rausch Évával Magyaróváron alapított családot, és Hóman Bálint édesapja, Ottó 1843. szeptember 3-án már Magyaróváron született. Hóman Ottó iratai és levelezése halála után nagyrészt szétszóródtak, ezért ma már nehéz lenne megállapítani, hogy élete során szüleivel, testvéreivel milyen kapcsolatot ápolt. Édesanyja gyászjelentéséből¹³ annyi mindenesetre kiderül, hogy 1884-ben négy élő testvére volt, ám valószínű, hogy velük való kapcsolata nem lehetett túl szoros. Hóman Ottót ugyanis Hóman Bálint uradalmi tisztartó – aki Hóman János féltestvérének, idősebb Hóman Bálintnak volt a fia – 1853-ban „örökbe fogadta”,¹⁴ sőt a későbbiekben elsősorban ő ambicionálta tudományos törekvéseit is.¹⁵

Hóman Bálint tisztartó,¹⁶ akit Hómannal foglalkozó írásaiban Glatz Ferenc következetesen Hóman vér szerinti nagyapjának nevez,¹⁷ 1820-ban született Bátaszéken, és magyaróvári gazdasági tanulmányai idején nagybátyja, Hóman János, Hóman Ottó édesapja otthonában élt. 1843-ban Magyaróváron találkozott idősebb Darányi Ignáccal, aki akkor mint nőtlen, jogvégezett fiatalember az óvári gazdasági iskolába látogatott.¹⁸ Egy évvel később idősebb Darányi özvegy

¹² MNL OL P 2256 A Darányi, Hóman, Dáni és Jurenák családok leszármazási iratai.

¹³ Hóman Jánosné Rausch Éva (1809–1884) Hóman Ottó anyja, Hóman Bálint nagyanyja gyászjelentése itt érhető el: OSZK Különnyomattár (<https://bit.ly/36tbwf0>, letöltés 2020. jan. 20.).

¹⁴ Özvegy Hóman Bálintné Nagy Róza Hóman Ottó javára tett ajándékozási szerződéséből, illetve végrendeletéből egyértelműen kiderül, hogy az örökbefogadás jogilag nem történt meg. Rupp Zsigmond közjegyző iratai, öz. Hóman Bálintné halasi Nagy Rozália és Hóman Ottó között létrejött ajándékozási szerződés. BFL VII.151 – 1888–0476; Rupp Zsigmond közjegyző iratai, öz. Hóman Bálintné halasi Nagy Rozália végrendelete. BFL VII.151 – 1888–0477.

¹⁵ Hóman Ottó (1846–1903) klasszika-filológus, tankerületi főigazgató, miniszteri tanácsos, a Vallás és Közoktatási Minisztérium középiskolai ügyosztályának vezetője, Hóman Bálint apja.

¹⁶ Hóman Bálint (1820–1888) 1846-tól 1882-es nyugállományba vonulásáig Tisza Lajos Nagykovácsi birtokát igazgatta. A különböző források tisztartónak, illetve számtartónak is nevezik.

¹⁷ *Glatz Ferenc*: Hóman Bálint életpályája. *História* 25. (2003) 1. sz. 24.; *Glatz Ferenc*: Hóman Bálint és Szekfű Gyula párhuzamos életrajzai. *Történelmi Szemle* 70. (2010) 473.

¹⁸ „Szegény Apa testi és lelki szenvedéseire gondolni nagyon rosszul esik. Hozzáértározói mennyit szenvednek, azt én is érzem, hiszen nekem is Apám. 23 éves koromban ismertem meg Óvárrott, 24 éves koromban Ő fogadott be – nyomasztó körülményeimet enyhítendő – szárnyai alá, és 26 éves koromban

gróf Teleki Józsefné, Teleki Zsófia birtokainak jószágigazgatója lett Ócsán,¹⁹ ahová számtartóként magával vitte Hóman Bálintot is.²⁰ 1846-ban mindketten meg-nősültek, idősebb Darányi Földváry Borbálát,²¹ Hóman Bálint pedig az egyik magyaróvári tanárának, Polák Ignácnak a nevelt lányát, Nagy Rózát vette feleségül.²² A nősülést mindkettőjük számára a biztos egzisztencia megszerzése tette lehetővé, Hómant ugyanis idősebb Darányi még az évben Tisza Lajos Nagykovácsi uradal-mának számtartói pozíciójába segítette.²³ A Hóman házaspárnak azonban nem született gyermeke, és minden bizonnyal ezért döntöttek a későbbiekben egy ro-koncsalád gyermekének örökbefogadása mellett. A Darányi és a Hóman család éle-te tehát az 1840-es évektől szorosan összefonódott, majd Hóman Ottó és Darányi Borbála 1872-ben kötött házasságával ez a kapcsolat vér szerinti kötelékké vált.²⁴

Hóman Ottót 1872 őszén kinevezték az újonnan felállított kolozsvári egye-tem bölcsészkarának görög tanszékére,²⁵ így a házaspár 1872. december 31-ei egybekelésüket követően a fővárosból Kolozsvárra költözött. Darányi Borbála Kolozsvárról írt levelei tanúsága szerint rendkívül rosszul élte meg megszo-kott környezete, elsősorban édesanyja személyes jelenlétének hiányát, s mivel a Kolozsváron töltött 12 év alatt hat gyermeket szült, mindennapjai permanens betegeskedésekben, panaszkodásokban teltek.²⁶ Ezek a panaszok azonban a va-lóságos nehézségeken túl – melyek a sorra születő gyerekek, a gyarapodó család gondjai mellett részben Kolozsvárnak a fővároshoz képest szűkebb, egyszerűbb, sőt veszélyesebb²⁷ adottságainak voltak köszönhetőek – egyértelműen egy labilis psziché folyamatos figyelmet igénylő jelzéseinek tűnnek. Ez az állapot, melyet az orvosok és a pszichológusok ma egyaránt olyan szomatizációs betegségként írnak

Ő tette önállóvá azon hivatalban, amit ma is betölteni szerencsém van.” Hóman Bálint tisztartó levele ifjabb Darányi Ignáchoz. Nagykovácsi, 1877. ápr. 21. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.

¹⁹ Gróf Teleki Józsefné levelei idősebb Darányi Ignáchoz, 1844. febr. 14. MNL OL P 1439 1. d. 6. t.

²⁰ *Fényes Elek*: Magyarország leírása 2. Pest 1847. 510.

²¹ Idősebb Darányi Ignác Földváry Borbálához írt leánykérő levele, 1846. nov. 22. OSZK Kt Fond 35.

²² Hóman Bálint és Nagy Róza házassági szerződése. Nagykovácsi, 1846. nov. 26. OSZK Kt Fond 35.

²³ A gazdasági felügyelői hivataltól N.Kovácsi számtartó Hómann Bálint úrnak levelek másolatban 1847-ik év májustól. OSZK Kt Fond 35.

²⁴ „Az egyetemi templomban tegnap volt dr. Hóman Ottó kolozsvári egyetemi ifjú tanár és a bájos Darányi Biri k.a. esküvője.” Fővárosi Lapok, 1873. január 1. 3.

²⁵ Hóman Ottó pályázata a Kolozsvári Egyetem görög tanszékére, 1872. aug. 5. OSZK Kt Fond 15/146; Tudósítás Hóman Ottó kinevezéséről. Fővárosi Lapok, 1872. október 4. 991.

²⁶ „Az én teljes boldogságomhoz csak az hiányzik, ami a legfőbb, hogy az én kedves szüleim és test-véreim távol vannak.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele szüleikhez. Kolozsvár, 1873. jan. 3. MNL OL P 1439 1. d. 6. t.; „Biri nagyon szeretne Budapesten lakni, úgy látszik, nagyon nélkülöz bennünket.” Darányi Ignácné Földváry Borbála levele ifjabb Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1877. júl. 24. MNL OL P 1441 5. d. 15. t.

²⁷ 1873 nyarán, amikor Darányi Borbála első gyermeküket várta, súlyos kolerajárvány dúlt Kolozsvá-ron, és a következő 11 évben a Hóman házaspár ott tartózkodása idején a városban diftéria, tífusz és variola járványok váltogatták egymást.

le, mely különböző személyiségzavarokkal párosulhat, Darányi Borbála egész életét végig kísérte és férje halálát követően egészen súlyos formában jelentkezett. A betegség kialakulásának pontos okai ma sem ismertek, de az eddigi kutatások egyértelműen kimutatták a családi háttérnek részben genetikai, részben a személyiség szociális fejlődésében játszott jelentős szerepét.²⁸ A Darányi család gazdag levelezéséből kibontakozó kép alátámasztja ezt a feltételezést, s úgy tűnik, a gyermekei egész fejlődését, sőt legapróbb életmegnyilvánulásait vaskézrel irányító apa, idősebb Darányi Ignác akarata elől – legalább is Darányi Borbála számára – az egyetlen menekülést a kiemelt személyes figyelmet és kíméletet biztosító betegállapot kínálta. Az apai szigor ellenében ez a stratégia ritkán volt alkalmazható, ám a házasságot követően férje, Hóman Ottó jóval megengedőbb, szeretetteljes személyisége mellett teljes erejével kibontakozhatott. Sőt, Hóman Ottó, aki Hóman Bálint számtartó fogadott gyermekeként gimnáziumi évei idején az iskolaidő alatt a Darányi család budai házában lakott, már kamaszként készséggel segédkezett a gyermek Darányi Borbála figyelemfelhívó kísérleteihez.²⁹

A Kolozsvárról írt levelek állandó témája Darányi Borbála betegeskedése, mely fej-, láb- és hátfájásokban, illetve gyomor és szívpanaszokban nyilvánult meg, s melyek okaira az évek során a házat sűrűn látogató orvosok sem tudtak fényt deríteni.³⁰ Idősebb és ifjabb Darányi Ignác válaszlevelaikben különböző életvezetési tanácsokkal igyekeztek segíteni a permanens állapoton, melyek között a napi séta formájában megoldható rendszeres mozgás, a hideg vizes lemosás és fürdés,³¹ a mértéktartó étkezés, illetve a nehéz vacsora elhagyása mellett³² a lakás, különösen a gyerekekkel

²⁸ Erről lásd a *Pszichológia* 26. (2006) 4. sz. tanulmányait, illetve *Daniel Williams: Pszichiátriai diagnózis és a szomatizáló neuropszichiátriai zavarok. Psychiatric Times* 2016. 1. sz. (<https://bit.ly/3cet5BK>, letöltés 2020. ápr. 25.)

²⁹ „Különösen tisztelt Nagysád! Biri betegsége egy kicsit rosszabbra fordulván, Frenreisz doktor úr ma délelőtti meghagyása következtében sietek Nagyságodat ezen expressus által értesíteni a felől, miszerint Biri betegsége, mely alkalmasint sarlachchá fog változni Ngod beces jelenlétét szükségli, s ennél fogva felkérni Ngodat, méltóztatassék a lehető leghamarabb hozzánk ide Budára feljönni.” Hóman Ottó levele Darányi Ignácné Földváry Borbálához, 1860. nov. 9. A borítékon az orvos rájegyzése is olvasható: „Azonban már Birike jobban lett. dr. Frenreisz.” OSZK Kt Fond 35.

³⁰ „Birike betegségéből kigyógyult néhány hét előtt, ő több rendbeli betegségektől szenved (fogfájás, gyomorgörcs, szívdobogás).” Hóman Ottó levele idősebb Darányi Ignáchoz, 1876. dec. 18. MNL OL P 1439 1. d. 6. t.; „A szívfájással van a legtöbb bajom, mert minden csekély izgatottság szívdobogást, vagy lassú szívverést okoz.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele ifj. Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1877. máj. 10. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.; „Én bizony jelenleg kicsit szenvedőleg vagyok, különösen a szívfájással, mire nemigen tud az orvos sem adni semmit, mitől enyhülne.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele ifj. Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1877. jún. 19. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.

³¹ „Becses levelét megkaptam. A vízgöygyről szóló könyvet még nem vettem meg, de még ma megveszem. A fürdőkád kicsit nagyobb, mint édesapámé, de lehet használni.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele idősebb Darányi Ignáchoz, 1873. jan. 9. MNL OL P 1439 1. d. 6. t.

³² „Édes Nácikám! Igen köszönöm a vacsorára és a cselédekre kiterjedő figyelmet. A vacsorára illetőleg én bámulom a te erős akarodat, hogy az egészséged kedvéért le tudsz mondani arról, ami nálam

közös hálózoba gyakori szellőztetése is szerepelt.³³ E tanácsokból Darányi Borbála azonban vajmi keveset fogadott meg, sőt ifjabb Darányi és a Kolozsváron rendszeresen hosszabban időző édesanyjuk, Földváry Borbála levelezéséből úgy tűnik, hogy felesége mellett Hóman Ottó maga is hasonlóan egészségtelen életformába süllyedt, mely a kevés mozgás, a sok fekvés, a túlzott étkezés, valamint a friss levegő hiánya miatt számára is egyre több egészségügyi problémát okozott.³⁴

Mivel Hóman tisztában volt azzal, hogy feleségének legfőbb vágya visszakerülni a fővárosba, a Kolozsváron töltött 12 év alatt minden követ megmozgatott annak érdekében, hogy kinevezést szerezzen magának a budapesti egyetem klaszika-filológia tanszékére, ám nem járt sikerrel, ezért beletörődve a megváltoztathatatlan tünő helyzetbe, családjáé egészségének védelme érdekében telket vásárolt a Házsongárdon, melyre idővel gazdálkodásra is alkalmas nyaralóházat építtetett.³⁵ Földváry Borbála Ignác fiának 1884 nyarán Kolozsvárról írt levelei arról tudósítanak, hogy bár lányának továbbra is „van elég baja az öt gyermekkel”, a kerti munkában állandóan a friss levegőn tartózkodva testileg és lelkileg is jobb állapotban van, mint az azt megelőző években.³⁶ Ezt a törekeny egyensúlyt azonban hamarosan felborította a Hóman házaspár két legkisebb gyermekének 1884 decemberében bekövetkezett váratlan halála. Hómanéknak Kolozsváron hat gyermeke született: Ottó (1873), Bálint (1875), Irén (1877), Borbála (1880), Kálmán (1881) és Róza (1883)³⁷. Bálint 1882. október 4-én halt meg diftériában,³⁸ és ez az akkor legtöbb esetben végzetesnek bizonyuló ragályos betegség ölte meg 1884 telén a hároméves Kálmánt és a másféléves Rózát is.³⁹

bizony életszükség, a húsos eledel, ami pedig egészségemnek éppen nem árt.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele ifj. Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1876. dec. 29. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.

³³ „Kolozsvárról jut eszembe, miszerint az ottani hálózobának oly rossz levegője van, hogy abban az egészséges embernek is meg kell betegedni, minél fogva nem is csodálom, hogy szegény Birike nem tud aludni ottan. Ezt a füledt szagot nappal is érezni ott, este vagy reggel azonban oly erős lesz az, hogy én búcsúzásakor komolyan beszélve majdnem elájultam.” Darányi Ignác levele Darányi Ignácné Földváry Borbálához, 1877. júl. 13. OSZK Kt Fond 35.

³⁴ „Az ágyból, ahová szokásos fejbajom – de most nagyobb mérvben – a mai napra vetett, őszintén kívánom, hogy számos névnapodat érd meg örömben, megelégedésben.” Hóman Ottó levele ifj. Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1883. jan. 30. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.

³⁵ „Mi is éppen az idén kell, hogy építésen törjünk a fejünket, mikor se fa, se téglá nincs, hanem hát igazán nem jó szándékból, csak a nyomorúság, és a doktor visznek reá.” Hóman Ottó levele ifj. Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1883. ápr. 28. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.

³⁶ Darányi Ignácné, Földváry Borbála levele Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1884. júl. 5. MNL OL P 1441. 6. d. 15. t.

³⁷ A gyerekek születési idejét a családi levelezésekből pontosan rekonstruálni lehet.

³⁸ „A jó Isten elvette szeretett kis Bálintkánkat, egy kedves, eszes és engedelmes gyermek emlékeit siratjuk benne.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele Darányi Ignáchoz. Kolozsvár, 1882. nov. 13. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.; Hóman Bálint gyászjelentése, 1882. nov. 4. MNL OL P 1438 1. d. 7. t.

³⁹ „Mélyen meghatottan vettük azon lesújtó hírt, miszerint rövid idő alatt két kedves unokáját elvesztette.” Vigyázó Sándorné levele özvegy Darányi Ignácné Földváry Borbálához, 1884. dec. 20. OSZK Kt Fond 35.

A gyermekek halálát leveleik alapján látszólagos beletörődéssel fogadó szülők 1885 márciusában elutaztak Budapestre. Hóman az utazás érdekében négy nap szabadságot kért a az egyetemen, melyet Budapestről április, illetve május hónapokra is meghosszabbított. Miután azonban május végén sem tért vissza Kolozsvárra, és elmaradását illetően levélben sem szolgált semmilyen magyarázattal, a bölcsészkar a legnagyobb tanácsalanság közepette latolgatta a lehetőségeket. Hóman ugyanis saját tárgya helyettesítésének, illetve a lecke-könyvek aláírásának ügyében sem rendelkezett, s ez annál is inkább érthetetlen volt, mivel abban az évben ő töltötte be a kar dékáni tisztét. Végül a kar vezetése Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter június 10-én kelt hivatalos értesítéséből tudta meg, hogy Ferenc József május 28-án kelt „kegyelmes elhatározásával” Hóman Ottót nevezte ki a Budapest-vidéki tankerület királyi főigazgatójává.⁴⁰

Hóman elődje e pozícióban az 55 éves Say Mór kémikus, a budai főreáliskola igazgatója volt, aki alig egy évvel tankerületi főigazgatói kinevezését követően,⁴¹ 1885. március 11-én hunyt el agyhártyagyulladásban.⁴² Ifjabb Darányi Ignác Budapest Főváros Közgyűlésében Say képviselőtársaként azonnal értesült a sajnálatos eseményről, s felismerve a helyzetben rejlő lehetőséget nyomban mozgósította Hómanékat, akik késedelem nélkül a fővárosba utaztak. A kinevezése kieszközlése nyilvánvalóan nem ment egyik napról a másikra, emellett Hóman nehezen szánhatta rá magát arra is, hogy egyetemi pozíciója feladásával tudományos pályafutásának végleg hátat fordítson.⁴³ Felesége kívánsága azonban, melyet korábbi levelei tanúsága szerint Darányi Ignác is támogatott, erősebbnek bizonyult Hóman Ottó akaratánál, s ennek következtében hetedik gyermekük, Hóman Bálint 1885 decemberében már Budapesten született.

A család budapesti életére, illetve az édesanya egészségi állapotára csak a következő évek egy-két fennmaradt levelének részleteiből következtethetünk. Darányi Borbála állapota az ismerős környezetben és édesanyja jelenlétében javult valamit, de az asszony teljesen nem gyógyult meg, és férje továbbra is sok időt, energiát és figyelmet szentelt annak, hogy felesége testi-lelki egészsége

⁴⁰ Dokumentumok a kolozsvári bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi kar történetéhez (1872–1892). Szerk. T. Szabó Levente – Zabán Márta. Kolozsvár 2012. 260.

⁴¹ Say Mór kinevezéséről életrajzával: Három tanférfiú. Vasárnapi Ujság, 1884. szeptember 14. 581–582.

⁴² Elhaltak névsora Budapesten március 12-én. Dr. Say Mór főigazgató 2. ker. Albrecht-út 10. agylob. Pesti Hirlap, 1885. március 15. 6.

⁴³ „Harmadik gimnazista koromban határoztam el, hogy történész leszek, és mindjárt egyetemi tanárnak készültem. Ez nem csoda, mert atyám is az volt, és mindig azt hallottam tőle: Kár volt otthagyni a katedrát a hivatalnoki pályáért. Apám 13 évig volt Kolozsvárott egyetemi tanár, és éppen a születésem előtt jött Pestre tankerületi főigazgatónak.” Az ötvenéves férfi. Ifjúságáról, jelenéről, jövő céljairól beszél ötvenedik születésnapján Hóman Bálint. Az Est, 1935. december 31. 3.

egyensúlyba kerüljön.⁴⁴ Miután hivatali munkája mellett idejének nagy részét a feleségéről való gondoskodás kötötte le, saját gyermekei fejlődésének szoros nyomon követésére jóval kevesebb figyelmet fordíthatott. Hóman Bálint önéletrajzi feljegyzése szerint családi életüket a „Darányi ház” értékrendjének „szabadabb formák” között való követése jellemezte.⁴⁵ A levelek alapján azonban úgy tűnik, a Hóman szülők nevelési elvei egészen mások voltak, mint Darányi Borbála édesapjáé. Idősebb Darányi ugyanis amellet, hogy gyermekei tevékenységét – legyen az tanulás vagy házi munka – előre meghatározott napirend szerint, a legszigorúbban szabályozta és ellenőrizte, károsnak és feleslegesnek tartott minden mulatságot, vendégeskedést,⁴⁶ beleértve ebbe a kulináris élvezeteket is.⁴⁷ Hóman Ottó viszont kedvelte a társaságot, nem vetette meg az evés és az ivás örömeit,⁴⁸ és szabadidejében, illetve a nyári vakáció idején, családjával együtt szívesen fogadott látogatókat vagy vett részt vendéggként hajnalig tartó mulatságokon. Felnövekvő gyermekei, elsősorban két fia, ifjabb Ottó és Bálint ugyancsak kedvelte ezeket az alkalmakat, és édesanyjuk Darányi Borbála kedélyére is jó hatással volt a mozgalmas társasági élet, valamint férje, illetve fiai mindennapokat felderítő vidám természete.⁴⁹ A leányok, Irén és Borbála is ál-

⁴⁴ „Birike elég jól találja magát, 9–1/2 10-kor fekszünk és ő tegnap 5-kor, ma 3/4 6-kor kelt föl anélkül, hogy valami különös fáradságot érezne, ha így marad, remélem az Ő egészségére jó hatással lesz ez a sejour.” Hóman Ottó levele idősebb Darányi Kálmánhoz. Leibicz, 1889. júl. 27. MNL OL P 1442 1. d. 6. t.

⁴⁵ Hóman Bálint vázlatos feljegyzései a Darányi család történetéről OSZK Kt Fond 15/18.

⁴⁶ „Ami a vendégeket illeti, megvallom, egy kissé kényes helyzetnek tartom egy gyermekes anyára nézve a sok vendéglátást. [...] Egyszóval a vendégfogadás csak fűszere legyen mintegy a családi életnek, de mindennapivá ne fajuljon soha, mert különben a szegény, de lágyvelejtű nő vallja előbb vagy utóbb legnagyobb kárát, midőn a vendégek mulattatása miatt önmaga, gyermeke, férje és háztartása jóléte előmozdítására nem jut ideje!” Idősebb Darányi Ignác levele Hóman Ottóné Darányi Borbálához, 1874. jan. 15. MNL OL P 1443. 1. d. 5. t.

⁴⁷ Idősebb Darányi Ignác a Kolozsváron tartózkodó feleségének írt levelében arról számolt be, hogy a gyermekeivel elköltött ebéd csupán addig tarthatott, míg a nyitott ajtaján át beáramló hideg levegő kiszellőztette a szobát. Idősebb Darányi Ignác levele Darányi Ignácné Földváry Borbálához, 1873. nov. 27. MNL OL P 1440. 1. d. 4. t.

⁴⁸ E tulajdonságát Hóman Bálint is örökölte, akinek az evés-ivásban való mértéktelenségét több visszaemlékezés is megemlíti: „Magánéletében Hóman Bálint rendkívül vidám kedélyű, nyugtalan szellemű és hatalmas, elhízott termete ellenére nagyon mozgékony ember volt. [...] Túlfűtött temperamentuma sokszor megnyilvánul az étkezés és az italfogyasztás elég nagy bőségében, amely azonban sosem megy túl bizonyos illő határokon, de testsúlyát mindenesetre elég magasra növeli. Körülbelül 130 kilót nyom, s a Kormányzó bizalmasabb beszélgetéseknél, csak úgy nevezi: a kövér.” *Lázár Andor: Visszaemlékezéseim*. Bp. 1995. 207.

⁴⁹ „Biriék igen jól érzik magukat Tasson. Járnak Végh Béláékhoz, Boronkayékhoz, voltak tegnap este Dunavecscén a cirkuszban, s most készülnek Dömsödre Hajósékhoz.” Darányi Béla levele Darányi Ignáchoz, 1898. júl. 25. MNL OL P 1441. 5. d. 15. t.; „Mi itt nagyon jól vagyunk. A jelszó enni és kocsikázni, illetve hajtani, mert a két leány, és a kis Bálint vetélkednek a hajtásban, mely nekik itt legtöbb örömet okoz.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele Darányi Ignáchoz. Tass, 1898. júl. 27. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.

landó résztvevői voltak a családi multságoknak és báli eseményeknek, s 1899 februárjában Irén eljegyzését is megülték.⁵⁰

Ezekben az években a Hóman család anyagilag is gyarapodott. Darányi Ignácné Földváry Borbála 1888. május 9-én bekövetkezett halálát követően több mint tíz esztendő várakozás után végre teljes egészében birtokába jutottak Darányi Borbála örökségének,⁵¹ és ugyanabban az évben Hóman nevelőszüleinek szerény vagyona is rájuk szállt.⁵² 1897-től Hóman Ottó már miniszteri tanácsosi rangban a Vallás és Közoktatási Minisztérium középiskolai ügyosztályát vezette, és az V. fizetési osztályba tartozva illetménye lakpénzzel együtt meghaladta a 8000 koronát.⁵³ Az 1890-es évek elején kisebb birtokot vásároltak Pilisvörösváron, ahol 1899-ben az utolsó gondtalan nyarukat töltötték. A birtokválasztás azonban nem bizonyult szerencsésnek, mivel a település távol esett a megszokott rokoni és baráti kör lak- és nyaralóhelyeitől, így a mozgalmas társasági élet hiányában Darányi Borbála állapota ismét rosszabbra fordult. A családi élet egyensúlyát azonban végül idősebb Hóman Ottó 1900 januárjában bekövetkezett stroke-ja borította fel, melynek következtében a családfenntartó mozgás és beszédképességét elvesztve munkaképtelenné vált.⁵⁴ A család – bízva a javulásban – egy ideig titokban tartotta Hóman Ottó betegségének valódi természetét, mikor azonban pszichés zavarról kezdtek el sutogni, újságközleményt adott ki, mely Hóman állapotának átmenetiségét hangsúlyozta.⁵⁵ Miután Hóman Ottó állapota a következő egy évben sem változott, Darányi Ignác és Darányi Béla sürgetésére ifjabb Hóman Ottó beadta édesapja nyugdíjaztatási kérelmét.⁵⁶

⁵⁰ Kucsinyi Kamenszky Gyula dr. királyi törvényszéki aljegyző eljegyezte Hóman Irént, Hóman Ottó miniszteri tanácsos leányát. Magyar Ujság, 1899. február 6. 5.

⁵¹ Idősebb Darányi Ignác végrendeletéről lásd *Büky O.*: Mezővárosi polgár vagy birtokos nemes. i. m. 159–161.; Özvegy Darányi Ignácné végrendeletei és hagyatékával kapcsolatos iratai OSZK Kt. Fond 35.

⁵² Hóman Bálint gazdatiszt hagyatéki leltára szerint az ingó és ingatlan vagyon cselekvő állapotának végösszege 37 478 forint 36 krajcárt tett ki. MNL OL P 1438 2. cs. 3. t.

⁵³ Kimutatás azokról az állami nyugdíjasokról, akik az 1901. évben nyugalmaztak. In: Zárszámadás 1902. Bp. 79.

⁵⁴ „Biriéknél a napokban kinn volt Kálmán Vörösváron, azt mondja, Ottó csakúgy van, mint volt, s az utóbbi időben kétszer elájult.” Darányi Béla levele Darányi Ignáchoz, 1900. aug. 8. MNL OL P 1441 5. d. 15. t.

⁵⁵ „Hóman Ottó betegsége. Hóman vallás és közokt. miniszteri tanácsos – mint legilletékesebb helyről értesítenek – éppen nem kedélybeteg. Még januárban néhányszor szédülései voltak, mit orvosai szervezete tüleröltetésének tulajdonítottak ezért tiltották el – egy időre – minden hivatalos tevékenységtől. Szabadság idejét egészsége teljes helyreállítása céljából hosszabbította meg. Állapota tartósan javul remélhetőleg október elején újra átveheti hivatala vezetését.” Pesti Hirlap, 1900. június 20. 9.

⁵⁶ „A kis Ottót elhívtam, aki folytonosan erősen köhög, és úgy látszik, semmivel sem törődik komolyan. [...] Megmondtam neki, hogy a nyugdíjaztatásra a kérvényt adja be. [...] Azt hiszem meghallgatta a szép szót, s semmit sem fog csinálni.” Darányi Béla levele Darányi Ignáchoz, 1901. jún. 30. MNL OL P 1441. 5. d. 15. t.; „Ma nyújtotta be Ottó penzió kérvényét, 37 év 7 hónapot tesz ki, bár még soká élvezhetné szegény.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele Darányi Ignáchoz. Vörösvár, 1901. szept. 1. MNL OL P 1441. 8. d. 15. t.

A gyógyíthatatlan betegség nemcsak anyagilag rendítette meg a családot,⁵⁷ hanem Darányi Borbála állapotára nézve is végzetesnek bizonyult. Férje gondoskodó figyelmét elvesztve az asszony ismét képzelte betegségei örvényeibe merült, és „gyengeségére” hivatkozva 1900 nyarától jóformán állandóan ágyban feküdt.⁵⁸ Ez időtől fogva a Darányi Ignáchoz küldött családi levelek visszatérő témája Hóman Ottó súlyos betegsége mellett Darányi Borbála állapota is, mivel azonban az orvosok szervi bajt nem tudtak megállapítani nála, a következő években testvérei ismételten igyekeztek őt rávenni egy egészségesebb életvitel kialakítására, teljesen eredménytelenül.⁵⁹

Hóman Ottó 1903. április 15-én bekövetkezett halálát követően a család helyzete még súlyosabbra fordult.⁶⁰ Ifjabb Hóman Ottó mint ügyvédjelölt igen csekély összeget keresett, és Hóman Bálint 1903-as Egyetemi Könyvtár-i kinevezése is csak a jövőre szolgált biztosítékkal, jövedelemmel egyelőre nem járt.⁶¹ A pilisvörösvári birtok, melyet Darányi Borbála sohasem tudott megkedvelni,⁶² ettől kezdve elsősorban csak a megélhetésekhez szükséges,⁶³ felvett hitelek fedezeteként szolgált, s nyáron a család Darányi Ignác szívességéből a tassi birtokra járt pihenni. Darányi Borbála csakúgy, mint Budapesten, Tasson is állandóan feküdt,⁶⁴ de

⁵⁷ „Ifjabb Hóman Ottó, aki még mindig nagyon köhög, nálam járt a hivatalban, meghozta a 200 forintot, amire azt mondtam, hogyha szükségük volna még rá, hát visszaviheti, erre azt mondta nagy kelletlenül, hogy nincs szükségük.” Darányi Béla Darányi Ignáchoz, 1901. aug. 2. MNL OL P 1441. 5. d. 15. t.
⁵⁸ „Mindennap akartam írni neked, de folyton fekvőbeteg vagyok a nagy gyengeségtől, vagy tíz hónapja, hogy fekszem, csak ha vendég jön, vagy ha kocsikázni megyek, akkor kelek fel, már a csontjaim is fájnak a sok fekvés és üléstől.” [...] „Szegény Ottóm nagyon gyenge, csak napról napra van, úgy látszik beteges állapotomra ez is igen nagy befolyással van.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele ifj. Darányi Ignáchoz. Vörösvár, 1901. aug. 17.

⁵⁹ „Bélnál ebédeltem ma, és délután Birít látogattam meg. Igyekeztem Birít rávenni, hogy ne feküdjék mindig az ágyban, hanem legyen fenn is legalább néhány órát, mert különben annyira elszokik a járástól, hogy az azután mindig nagy fáradtságot fog okozni. Darányi Kálmán levele Darányi Ignáchoz, 1904. jan. 3. MNL OL P 1441. 6. d. 15. t.

⁶⁰ *Büky O.*: Család, identitás, politika i. m. 99.

⁶¹ „Én most szorgalmasan készülök az ügyvédi vizsgára, miben csak a törvényszéknél beállott (rendes decemberi) munkafeltorlás gátol némileg.” ifj. Hóman Ottó levele Darányi Ignáchoz, 1903. dec. 6. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.; „Hóman Bálint fizetéstelen kisegítőbiztós néveztetett ki 43.209/903 VKM. sz. a.” A Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtára 1903-ban. Magyar Könyvszemle 13. (1905) 1–4. sz. 163. Hóman Bálint 1905. április 1-től havi 40 forint (80 korona) juttatást kapott az Egyetemi Könyvtárban.

⁶² „Biri nem igen akar Vörösvárra menni lakni. Különben nagyon nehéz őtet valamire rábírní. Még talán legjobb volna, ha Ludvig doktor mondaná neki, hogy olyan helyre menjen lakni, ahol esetleg egy kis kert is van, és így néhány órát a szabadban tölthetne.” id. Darányi Kálmán levele Darányi Ignáchoz, 1903. dec. 29. MNL OL P 1441. 6. d. 15. t.

⁶³ „Most a fő a jó táplálkozás, a múltkor is egy boltba vánszorogtam a kocsiról, és tíz forint árát fizettem halakért, vadakért és pulárdokért, mert a doktor szerint ez a fő orvosság.” özv. Hóman Ottóné Darányi Borbála levele Darányi Ignáchoz, 1903. dec. 16. OSZK Kt Fond 35 Darányi Ignác irathagyatéka

⁶⁴ „A kocsizhoz úgy kell, hogy kivezessenek, a szobában is csak úgy bírok járni, ha vezetnek, különben úgy szólván állandóan ágyban fekszem.” Hóman Ottóné Darányi Borbála levele Darányi Ignáchoz, 1903. dec. 16. MNL OL P 1441. 8. d. 15. t.

gyermekai – főként a fiúk – legalább a nyári időszakokban gondtalanul szórakozhattak.⁶⁵ Ottónak és Bálintnak emellett a munkája, egyetemi elfoglaltsága, illetve baráti köre év közben is lehetőséget adott a szűk családi körből való rendszeres kiszakadásra, ezzel szemben a lányok, Irén és Borbála élete egész évben kizárólag a háztartási munka és édesanyjuk kiszolgálása körül foroghatott. Irén eljegyzése már édesapja betegsége idején felbomlott, s édesanyja halálát követően pszichés zavar jelei mutatkoztak nála, melynek következtében élete során több ízben is elmeegógyintézeti kezelésre szorult.⁶⁶ Hóman Borbála pedig édesanyjához hasonlóan képzelt betegségei foglya lett,⁶⁷ ám állandó panaszai ellenére végül jóval túlélte testvéreit és 86 éves korában halt meg egy polgári szociális otthonban.⁶⁸

Darányi Borbála halála után⁶⁹ – a négy gyermek öröksége az adósságokkal terhelt pilisvörösvári birtokon, illetve néhány bútordarabon, festményen, csekélyke ékszeren és ezüstön túl, mindössze egy lágmányosi telekből állt⁷⁰ – a testvérek továbbra is együtt maradtak,⁷¹ noha a legidősebb, Ottó akkor már a 35. évét is betöltötte. Erről a meglehetősen különös, Hóman Bálint 1913-ban kötött házasságáig tartó időszokról ugyancsak a Darányi Ignácnak írt családi levelekből szerzhetünk információkat. Darányi Ignác öccse, Darányi Béla,⁷² aki a legtöbbet

⁶⁵ „Tegnapelőtt volt itt aratóünnepély, melyre hivatalosak voltak az én tassi barátaim, a Boronkay, Végh, Serbián, Berg stb fiúk is. Éjjeli 2 óráig mulattunk cigányzene mellett.” Hóman Bálint levele id. Darányi Kálmánhoz, 1906. júl. 23. MNL OL P 1442 1. d. 6. t.

⁶⁶ A családi levelek tanúsága szerint Hóman Irén három alkalommal töltött hosszabb időt pszichiátriai intézetekben, és az évek során megjárta a Schwartzter és a Ringer Szanatóriumot, valamint Lipótmezőt is. 1942-ben bekövetkezett halálát követően Pasteiner Iván Hóman Bálinthoz írt részvénytílvánító levelében Hóman Irén sorsát „élőhalott” állapotként jellemezte. Pasteiner Iván levele Hóman Bálinthoz, 1942. júl. 24. OSZK Kt Fond15/1204. Miután 1949-ben Darányi Kálmán két lánya is elmeegógyintézetbe került, az őket kezelő orvosok a családi anamnézis alapján a Darányi-ág érintettségét vélelmezték. Hóman Borbála levele ifjabb Hóman Bálinthoz, 1950. jan. 17. OSZK Kt Fond 15/1938.

⁶⁷ „Birinek fáj a torka, háta és lába felváltva.” Darányi Béla levele Darányi Ignáchoz, 1911. jan. 4. OSZK Kt Fond 35.

⁶⁸ *Arany Bálint*: Koronatanú. Emlékirat 1945–57. Bp. 1996. 76.

⁶⁹ Özv. Hóman Ottóné Darányi Borbála végrendelete. BFL VII. 6. e – 1908–028

⁷⁰ „Tisztelettel vagyok bátor bejelenteni kedves Náci bácsinak, hogy Lágmányosi telkünk ránk eső felére vevő ajánlkozott. [...] Az ár nem túl magas, de így mégis 81 000 koronát kapunk kézhez, és azt hiszem most már a vörösvári meglévő 58 holdat is könnyebben tudom majd értékesíteni, ha a rajt levő 6000 korona tehertől szabadul.” Hóman Bálint levele Darányi Ignáchoz, 1910. aug. 12. OSZK Kt Fond 35.; „Hómanék a telküket úgy látszik, eladják 40 000 forintért Hoepfnernek. Meddig fog ez a pénz tartani?” Darányi Ignác idősebb Darányi Kálmánhoz, 1910. aug. 14. MNL OL P 1442. 1. d. 6. t.; Özv. Hóman Ottóné Darányi Borbála végrendeletéről lásd *Büky O.*: Család, identitás, politika. i. m. 99.

⁷¹ „Időnk most nem túlságos meleg, esőzések is voltak, aminek nem örülünk sokat lévén az utcán lakáskeresés miatt. Ez most a fő gondunk, s nem nagyon biztatóak a kilátások főleg ár tekintetében.” Hóman Bálint levele idősebb Darányi Kálmánhoz, 1908. augusztus. MNL OL P 1442 1. d. 6. t.

⁷² Darányi Béla idősebb (1850–1924) Darányi Ignác öccse, ifjabb Darányi Kálmán és ifjabb Darányi Gyula apja. A hainburgi hadapródiskola elvégzése után 1872-ben br. Vigyázó Sándor bátyai birtokán lett kezelőtiszt. Az 1880-as évek elején Vigyázó összes uradalmának jószágigazgatójává nevezte ki. 1892-ben visszavonult és saját, valamint testvérei birtokainak igazgatásával foglalkozott. 1895-ben, gr. Festetich Andor minisztersége idején került a Földművelésügyi Minisztériumba, ahol gazdasági

örökölte édesapja, idősebb Darányi Ignác szókimondó keménységéből, leveleiben meglehetősen negatív képet festett a Hóman testvérekről. Irént, aki 1910-ben már elmeógyógyintézetben volt, a lágymányosi telek eladása idején a gyámhatóság utasítására gondnokság alá kellett helyezni.⁷³ Darányi Béla rendkívül rossz néven vette, hogy miközben Irén intézeti kezelésének havi költségeit Darányi Ignáccal és másik testvérükkel, idősebb Darányi Kálmánnal⁷⁴ együtt ő viseli, a Hóman fiúk, Ottó és Bálint a beleegyezése nélkül a gondnoki tisztet is ráruháznák.⁷⁵ A testvérek befelé forduló, titkolódzó életmódja sem tetszett neki, s úgy sejtette, hogy Ottónak „egy másik családja” is lehet, s a viszonyból valószínűleg gyermeke is született.⁷⁶ Azt, hogy ez valóban így volt-e, nem tudhatjuk, az azonban a levelekből egyértelműen kiderül, hogy Hóman Ottó örökrészét elköltve uzsorakamatra vett fel hiteleket, s 1912-ben teljesen fizetésképtelenné válva Darányi Bélához fordult anyagi segítségért.⁷⁷ Darányi Béla szerint Hóman Bálint, akit ő barátaival egy vendéglőben pezsgőzni látott, ugyancsak szeret „bőven költeni”, ezért próbálta kipuhatolni az ő anyagi helyzetét is, de nem járt sikerrel. Darányi Ignác azonban öccse rossz véleménye ellenére is igyekezett a testvérek segítségére lenni. Irén elmeógyógyintézeti költségeinek fizetése mellett, nyaranként vendégül látta őket tassi birtokán, s mikor a Hóman Bálint nőülésének hírére lelkiileg összeomló Hóman Borbála tüdőbetegségre utaló tüneteket produkált, egy egész évig állta a kezelési költségeit egy tátrai szanatóriumban. A testvérek életét Hóman Bálint házasságán túl az első világháború kitörése változtatta meg végleg. Hóman Ottót

főigazgatóként az állami ménesbirtok, a kincstári birtokok és az állami fürdőtelepek irányítása volt a feladata. Nyugdíjba vonulását követően Anyácsi birtokán gazdálkodott.

⁷³ „Irénke állapota lassan bár, de fokozatosan javul, remélhetőleg helyre fog teljesen jönni. A gondosság alá helyezést megindították hivatalból, most már csak sürgetni kell a szerződéskötés miatt.” Hóman Bálint levele Darányi Ignáchoz, 1910. aug. 12. OSZK Kt Fond 35.

⁷⁴ Darányi Kálmán idősebb (1858–1931), Darányi Ignác öccse. 1874-től a Földhitelintézet tisztviselője. Nőtlen maradt, leszármazottai nem voltak, irathagyatéka halála után Hóman Bálinthoz került.

⁷⁵ „Ma a legnagyobb csodálkozásomra az árvaszéktől egy végzést kaptam, hogy Irén gondnokának ki lettem rendelve. [...] Én már múltkor lemondtam, mert ehhez sem időm, sem kedvem, különben sem viselkednek úgy, ahogy kellene, és mégis előzetes megkérdezésem nélkül engem jelentenek be. [...] Ott van Ottó, Bálint csinálják ők.” Darányi Béla levele Darányi Ignáchoz, 1913. aug. 22. OSZK Kt Fond 35.

⁷⁶ „Azt, hogy Ottónak külön családja is lenne, nem tudom, mert erről sem Biri, sem Bálint nem beszéltek soha.” Darányi Béla levele Darányi Ignáchoz, 1912. júl. 30. OSZK Kt Fond 35.; „Ottóról azt halljuk, hogy talán már úgy van, mint Béla volt egy időben, de ez sem hiteles.” Váلكay Bertalan Darányi Ignáchoz, 1913. júl. 20. OSZK Kt Fond 35.

⁷⁷ „Hóman Ottó nálam volt ma. Megmondtam neki, hogy nem segíthetünk rajta, mert segíteni nem is lehet. Az a pénz csak kidobott pénz lenne, aminek semmi értelme. Kért legalább 400 koronát, azt sem adtam neki. Három levelet is mutatott, amelyben az uzsorások és ügyvédek ijesztgetik.” Darányi Béla levele Darányi Ignáchoz, 1912. aug. 21. OSZK Kt Fond 35.; „Ottó adóssága Béla szerint több mint amennyit bement. Béla 200 koronát adott neki, s az a véleménye, hogy időnként adjunk neki valamit.” Darányi Ignác levele idősebb Darányi Kálmánhoz. Dunaörs, 1912. szept. 4. MNL OL P 1442 1. d. 6. t.

mint népfelkelőt⁷⁸ azonnal behívták, és még az év decemberében elesett a szerbiai Valjevónál.⁷⁹ Hóman Irén 1914 tavaszán éppen nem állt gyógykezelés alatt, mivel azonban Hóman Bálint és felesége nem kívánták otthonukba fogadni, egy ideig Darányi Ignác tassi birtokán tartózkodott, majd a Tátrából visszatérő hűgával, Borbálával a Logodi utcában bérelt lakást.

A testvérek nehéz helyzetét feltáró levelekből az is kiderül, hogy Hóman Bálintot nem fűzte szorosabb kapcsolat Darányi Ignáchoz, mint a tágabb család bármelyik tagját. Szó sem volt a Glatz Ferenc által „kedvenc unokaöcsként” jellemzett kiemelt pozícióról,⁸⁰ sőt arról sincs információnk, hogy nagybátyjának Hóman pályaválasztásáról vagy tudományos teljesítményéről mi volt a véleménye. Darányi Ignác személyes figyelme ugyanis a tágabb család minden tagjára egyformán kiterjedt, és testvérei, Béla, Kálmán, Gyula⁸¹ és Erzsébet,⁸² illetve Erzsébet férje, Váلكay Bertalan hozzá írt leveleikben kötelességszerűen beszámoltak saját életük folyása mellett egymás és a tágabb család tagjainak problémáiról is. Darányi Ignác pedig válaszleveleiben a felmerülő ügyek megoldásával kapcsolatban – legyen az születés, betegség, haláleset, egzisztenciális vagy anyagi zavar – részletesen kifejtette a véleményét, és sok esetben pontokba foglalt tanácsokat is adott, melyeket illet megfogadni. A „beszámolási kötelezettség” természetesen Darányi Ignác unokaöccseire és unokahűgaira is vonatkozott, s ennek az elvárásnak rendszeresen írt levelek formájában nemcsak Hóman Bálint és testvérei tettek eleget, hanem Darányi Béla fiai, ifjabb Darányi Kálmán és ifjabb Darányi Gyula, Darányi Gyula fiai, ifjabb Darányi Béla és Darányi György, lányai, Darányi Ella és Darányi Jolán, valamint Darányi Erzsébet két gyermeke, Váلكay Bertalan és Váلكay Erzsébet is.

Kerepeszki Róbert Darányi Kálmánról szóló életrajzában, melyben Darányi politikusi pályafutását befolyásoló személyiségjegyei felvázolására is kísérletet tesz, Lázár Andor visszaemlékezésére hivatkozva megjegyzi, hogy Hóman unokatestvéreit, a törvénytelen születésű, utólag adoptált Darányi testvéreket

⁷⁸ Hóman Ottó m. kir. népfelkelő hadnagy levele Darányi Ignáchoz. Debrecen, 1914. okt. 20. MNL OL P 1441. 8. d. 15. t.

⁷⁹ „Igen Tiszelt Uram! Kedves testvérenek sorsáról a legjobb tudomásom szerint azt közölhetem, hogy 1914. december 9-én a Valjevó felett vívott csatán elesett.” Perényi Jenő Hóman Bálinthoz. Nis, 1915. febr. 1. MNL OL P 1443 1. d. 8. t.; „Úgy látszik tehát, hogy mégis igaz, mit én is hallottam, hogy szegény Ottót fején érte a lövés, és rögtön meghalt. Szegény Öreg egész életében küzdött sok gonddal és bajjal, állandóan a szerencsét üldözte, és az élete utolsó pillanatáig hűségesen elkerülte őt.” Pasteiner Iván levele Hóman Bálinthoz. Komárom, 1915. febr. 21. OSZK Kt Fond 15/1204.

⁸⁰ *Glatz F.*: Hóman Bálint és Szekfű Gyula párhuzamos i. m. 473.

⁸¹ Darányi Gyula idősebb (1862–1937), Darányi Ignác öccse, ügyvéd. Darányi Ignác ügyvédi irodájában dolgozott, s a későbbiekben annak praxisát vette át. Felesége Thán Jolán, Thán Károly kémikus lánya. Gyermekeik: ifjabb Darányi Béla, Darányi György, Darányi Ella és Darányi Jolán.

⁸² Darányi Erzsébet (1854–1927), Darányi Ignác húga, Váلكay Bertalan kúriai bíró felesége, ifjabb Váلكay Bertalan és Váلكay Erzsébet anyja.

„hidegen fogadta” a család.⁸³ Ennek a gazdag levelezésben nincs semmi nyoma, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy a kényes ügyet a családtagok igyekeztek diszkréten kezelni. Az örökbefogadást követően azonban a két fiú életének történései éppúgy érdekelték Darányi Ignácot, mint a többi családtagé, s a későbbiekben nemcsak ifjabb Kálmán és ifjabb Gyula karrierjének elindításáról gondoskodott, hanem arra is kiterjedt a figyelme, hogy társadalmi befogadottságukat a családba tartozás nyilvános demonstrálásával erősítse.⁸⁴ A két fiú pályaválasztása – a közigazgatási és orvosi – is sokkal közelebb állt Darányi Ignác érdeklődéséhez, mint Hóman humán orientációja, mely iránt Darányi egész élete során kevés affinitást mutatott.⁸⁵ Hóman Bálint és Darányi Ignác szoros kapcsolatának utólagos feltételezése azonban nem tekinthető a véletlen művének. Hóman ugyanis miniszteri kinevezését követően a legnagyobb tudatossággal alakította ki magáról és a családjáról azt a képet, melyről úgy gondolta, hogy az új Magyarország felépítésében ideológusi szerepet is vállaló történész-politikushoz méltó lehet,⁸⁶ s ebben a munkában Darányi személyének és irathagyatékának kiemelt jelentősége volt.

Hóman Bálint, a történész-politikus és a Darányi-irathagyaték

Hóman népbírói pere során a politikába való bekapcsolódását Klebelsberg Kuno személyével hozta összefüggésbe.⁸⁷ Ujváry Gábor e tanúvallomást idézve maga is azt vélelmezi, hogy Hóman kulturpolitikusként Klebelsberg nyomdokain haladt.⁸⁸ A Hóman recepcióban idáig teljes mértékben figyelmen kívül hagyott Darányi-irathagyaték későbbi sorsa azonban egyértelműen jelzi, hogy Hóman és Klebelsberg kulturpolitikai, illetve politikai értékpreferenciái között

⁸³ *Kerepeszki R.*: Darányi Kálmán i. m. 31.

⁸⁴ „A Heraldikai Társaság most kiad (Áldássy) egy nemesi almanachot. Ez nemigen érdekel, de azt már nem szeretném, hogy ha családunk benne lesz, Béla fiai kimaradjanak. Engemet elhallgatva jó lenne direkt vagy indirekt Bálintnak szólni.” Darányi Ignác levele idősebb Darányi Kálmánhoz. Tátrafüred, 1912. júl. 21. MNL OL P 1442 1 d. 6. t.

⁸⁵ Darányi Ignác Hóman Bálint apjának tudományos törekvéseit, s az 1876-ban megjelent egyetlen nagyobb szabású munkáját sem értékelte különösképpen. „Te persze nem nagy értékűnek tartod az egészet, hanem mégis az első magyar nyelvű auctor kiadás, mely kritikai alapon nyugszik.” Hóman Ottó levele ifj. Darányi Ignácnak. Kolozsvár, 1875. dec. 8. MNL OL P 1441 8. d. 15. t.

⁸⁶ *Büky O.*: Család, identitás, politika i. m. 100–103.; *Büky O.*: Mezővárosi polgár vagy birtokos nemes i. m. 149–150., 168–169.

⁸⁷ „Múzeumi munkámmal kapcsolatosan kulturpolitikai kérdésekben, több ízben, illetőleg állandóan kapcsolatban állottam gróf Klebelsberg Kunóval, aki bizalmával megtisztelt és innen datálódik bekapcsolódásom a politikába.” 1945. nov. 27. Hóman Bálint gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve. BFL XXV-1-a 864/1946, 25.

⁸⁸ *Ujváry Gábor*: Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája. In: A magyar jobboldali hagyomány. Szerk. Romsics Ignác. Bp. 2009. 377–413.

a kezdetektől lényeges eltérések mutatkoztak. Emellett Hóman saját irathagyatékában fennmaradt feljegyzéseiből és egyes vele készült interjúkból ugyancsak arra következtethetünk, hogy politikai érdeklődésének genezise nem Klebelsberg, hanem Gömbös Gyula személyéhez köthető.⁸⁹

Megismerkedésük 1926-ban vagy 1927-ben történhetett, s mivel ettől az időtől fogva gyakran találkoztak magántársaságban, egymással folytatott bizalmas eszmecseréiknek nem maradt írásos nyoma. Gömbös irathagyatékának szétszóródása mellett ez a tény is az oka annak, hogy Hóman politikai szocializációjának erről a jelentős időszakáról csak kevés információval rendelkezünk. Hóman egy 1938 nyarán Milotay Istvánnak adott interjújában azonban korai kapcsolatuk több lényeges részletét is felelevenítette. „Gömbös Gyula rendkívüli érdeklődést mutatott a magyar múlt, különösen a magyar nagyhatalmi korszak nagy alakjai iránt. Sokszor és szomjas kíváncsisággal faggatott engem III. Béla, Károly Róbert s főleg Nagy Lajos alakjáról. Lázasan érdekelhette őt a magyarság elhelyezkedése a történelemben kelet és nyugat között, mert erről is sokat kellett beszélnem neki. Így vitattuk meg nem egyszer a Szent István államalkotásához fűződő faji és nemzeti problémákat, meg a Hunyadiak korában jelentkező török veszélyt. Igen, az ő fantáziáját a nagyméretű, bátor és merész történelmi alakok mellett elsősorban a magyar faji kérdés és a magyar faj fennmaradásának problémája izgatta. Sokszor hangoztatta előttem, hogy ő a történelmileg kialakult és természetesen – minden más nagy európai fajtához hasonlóan – keveredésen is átment magyar faj életképességének és fennmaradásának fő okát abban látja, hogy a vezetőrétegek a magyar parasztság őstalajából mindig új, friss elemeket vettek föl magukba. Csodálatosan egyezett ezekben a kérdésekben a véleményünk. Innen támadt köztünk az a meleg baráti vonzalom, mely engem a politika síkjára vitt.”⁹⁰

Ennek az 1938 júliusában készült interjúnak nem volt véletlen sem a témája, sem a helyszíne, sem az időzítése. Unokatestvére, Darányi Kálmán miniszterelnök 1938. május 14-ei bukása Hóman kultuszminiszteri bársonyszékét is magával rántotta. Magánfeljegyzéseiből egyértelműen kiderül, hogy Hóman rendkívül rosszul élte meg, hogy kultuszminiszteri pozícióján túl a Darányi Kálmán

⁸⁹ „Mint egyetemi tanár, egyáltalán sohasem foglalkoztam napi politikával, sőt helytelenítettem, ha professzorember túlságosan belekeveredik a politikába. Úgy láttam, ez a tudományos munka rovására megy. A Nemzeti Múzeum igazgatói székében különben is kevés érintkezésem volt a napi politika harcosaival. Boldogult Gömbös Gyulával is magántársaságban ismerkedtem meg körülbelül tizenkét esztendővel ezelőtt. [...] Hogy mikor hívott először a politikába? Jól emlékszem arra a verőfényes őszi délutánra, amikor a könyvtárszobámban valami könyvet nézegetvén váratlanul felemelte a fejét és rám nézett: Miért gubózod be magadat ennyire a könyveid közé? Én a kormányzatban, az országos politikában szeretnék látni. Nevetve tiltakoztam, mire ő komolyra fordította a szót: ha én miniszterelnök leszek, te leszel a kultuszminiszter. Jó lesz, ha foglalkozol népoktatási kérdésekkel, mert ahhoz még nem értesz.” Hóman Bálint kúriájában beszél Darányi Ignácról és Gömbös Gyuláról. Új Magyarország, 1938. július 18. 7.

⁹⁰ Uo.

miniszterelnöksége idején kiépített politikai befolyását is elvesztette. Miután a teljesen súlytalanak ígérkező, propagandáért felelős tárcanélküli miniszteri poszt „könnyen komikumba fulladó sóhivatalnak” tűnt a számára,⁹¹ a július 11-ei minisztertanácsi ülésen lemondott erről a megbízatásáról.⁹² A Milotay-interjú célja elsősorban az volt, hogy az átrendeződött politikai erőterben Hóman újra pozícionálja magát, illetve meggyőzze a jobboldali közvéleményt, hogy a továbbiakban politikusként legfőbb törekvése a magyar faj és a magyar parasztság szociális problémáinak megoldása lesz. Az interjú címe – *Hóman Bálint kúriájában beszél Darányi Ignácról és Gömbös Gyuláról* – ki is jelölte azt az értelmezési keretet, melyben Hóman az „alákérdező” Milotay segítségével megkísérelte bemutatni, hogy nemcsak családja múltja, hanem a reformokat elindító Gömbös Gyulával való szoros szellemi kapcsolata is egyértelműen predestinálja őt erre a politikusi szerepre.

Hóman interjúit általában a Nemzeti Múzeum-beli lakásának vagy miniszteri hivatalának dolgozószobájában adta, ez esetben azonban Milotay tassi birtokán kereste fel a volt kultuszminisztert. A riport a tassi kúria bemutatásával kezdődik, melynek meszelt falú tornácán, a kőpadló tégláin Földváry Gábor „Pest megye híres reformkori alispánjának, a Nemzeti Színház megalapítójának” a monogramja látható. A kúriát a „Földváry család építette”, „állítólag a legnagyobb magyar építésszel, Ybl-el” és úgy került a Darányiak tulajdonába, hogy „Hóman Bálint nagyapja, idősebb Darányi Ignác Földváry leányt, az alispán hűgát vette feleségül.” Természetesen Hóman és az ő révén Milotay is pontosan tudta, hogy a tassi épületet a birtokkal hozományként kapott romos Földváry-kúria helyén és részben annak újra hasznosítható köveiből idősebb Darányi építtette parasztpallérokkal 1864-ben, amikor a birtok már majd’ húsz éve a tulajdonában volt,⁹³ Földváry Borbála pedig nem a húga (testvére) volt Földváry Gábornak, bár unokahúgként kétségtelenül közeli rokonságban, illetve egy szövevényes örökösödési ügy miatt évekig perben állt vele.⁹⁴ A Hómanok a családi háttér felvázolásakor ezúttal szóba sem kerülnek, noha a korábbi riportokban Hóman Bálintnak mindig első dolga volt édesapját, Hóman Ottót megemlíteni, sőt 1935-ben egy, az ötvenéves születésnapja alkalmából készített beszélgetés során tényként közölte azt is – amire

⁹¹ Hóman Bálint feljegyzései politikusokkal és pártemberekkel folytatott beszélgetései alkalmával. Imrédy beszélgetéshez jegyzetek, 1938. május. OSZK Kt Fond 15/14.

⁹² MNL OL K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1938. júl. 11. 37. napirendi pont.

⁹³ „Szent-Györgyön a lakás egy olyanforma ház volt, mint egy igazi alföldi parasztkunyhó. Nádfeles, alacsony, mestergerendás, aztán padlós szoba is csak egy volt, t. i. a vendégszoba, a többi sárral volt kítapasztva, s az a különös, hogy amíg ilyen lakásban laktunk, addig mindenki szívesen ment ki Szent-Györgyre; 1864-ben azonban atyám egészen új, szolid lakóházat építtetett, s azóta alig akartunk kimenni, mintha a kedélyességéből hiányzott volna a tágas és magas szobákban valami.” Darányi Ignác gyermekkorából. *Protestáns Szemle* 38. (1929) 1–10. füzet 75.

⁹⁴ Földváry Pál és Földváry Gábor zálogügyességével kapcsolatos peres iratok. MNL OL P 1438 2. cs. 3. t.

egyébként semmi kézzelfogható bizonyítéka nem volt –, hogy a felmenői között található az 1724-ben Nürnbergben elhunyt Johann Babtist Homann geográfus is.⁹⁵ De hát a cél ez esetben sem a valóság bemutatása, hanem Hóman magyar nemesi gyökereinek felvillantása volt. Milotay emellett azt is hangsúlyozza, hogy bár „Hóman Bálint mint unokaöcs sok időt töltött gyermekkorában a híres öreg miniszter árnyékában”, a politikában való részvételhez indíttatást mégsem tőle, hanem Gömbös Gyulától kapott.

Hóman – és ez természetesen nem a riportból, hanem a magánfeljegyzéseiben derül ki – 1938 nyarán úgy ítélte meg, hogy „Bethlen olasz” külpolitikai, és „Klebsberg olasz–német” kultúrdiplomáciai orientációja után Gömbös az igazságtalan trianoni döntés megváltoztatása és az „együttes revízió” érdekében „vateszként” fordult az „olasz–osztrák–német” külpolitika irányába. Ezt a „nyílegyenes vonalat”, melyet Gömbös halálát követően a Darányi-kormány is tovább vitt, egy „háttérben” működő „ellengravitáció” törte meg „angol pénzzel”, „zsidó érdekekért”, mely régebben „germanofil”, majd „németellenes”, „elfajtanodott törzsökös mágnásokból, sváb papokból és zsidó asszimilánsokból” állt.⁹⁶ Az „elfajtanodott törzsökös mágnás” fő reprezentánsa Hóman szemében természetesen Bethlen István volt, aki viszont már a Nemzeti Kaszinó 1932. január 31-ei közgyűlésén elmondott beszédében világosan kifejtette, hogy mi a véleménye a „nemzeti összefogás” érdekében „új stílust”, „új felfogást, új világot és új politikát” hirdető Gömbös Gyuláról és követőiről.⁹⁷ Hóman Gömbös és a saját véleményeként idézett mondata, miszerint: „a történelmileg kialakult

⁹⁵ „A kultuszminiszter most hatalmas bőrkötéses könyvet mutat: Atlas Homanianus. Johannes Baptista Homann császári udvari geográfus világhírű munkája, a leghíresebb térképek 1718-ból. Hóman Bálint egyik őse alkotta ezt a munkát, és azután már ágról-ágra szállt a tudományos kutatás tradíciója.” Az Ötvenéves férfi. Ifúságáról, jelenéről, jövő céljairól beszél az ötvenedik születésnapján Hóman Bálint. *Az Est*, 1935. december 31. 3.

⁹⁶ Hóman Bálint feljegyzései politikusokkal és pártebbeliekkel folytatott beszélgetései alkalmával. OSZK Kt Fond 15/14.

⁹⁷ „A magyar arisztokrácia és a birtokos nemesség, dacára annak a pusztításnak, amelyet soraiban az 1918. évi összeomlás és az azt követő idők válságai végeztek, az ország legvagyonosabb, legfüggetlenebb, legműveltebb, nyelvismereténél fogva megfelelő külföldi összeköttetések fölött rendelkező és a legtágabb látókörrel bíró rétegeihez tartozik, amely legtöbb ellenálló képességgel bír, ennél fogva minden nyomással és felforgatással szemben, jöjjön az felülről, a hatalom polcáról, jöjjön alulról, a demagógia terrorjának eszközeit használva, a legjobban meg tudja állni a helyét. Családi tradíciói következtében nagy többsége évszázadok óta összeforrott a nemzet érdekeivel. Fennállása és részvétele tehát a közügyek intézésében a nemzet jövője és egészséges fejlődése, a közelet stabilitása szempontjából erős garancia és mindenképpen óhajtható, mert szerepét mások ma még ugyanolyan képességekkel betölteni nem tudnák. Félretolni, mégpedig egészen félretolni – mert erről van szó, és nem arról, hogy a vezetést kizárólag magának arrogálhatná – csak azért, mert emberi irigység, osztálygyűlölet és politikai elfogultság nyelvét öltögeti reá, lehet egyeseknek önző érdeke, de egészen biztosan nem magyar érdek. [...] a legnagyobb bűn másokat vezetni akarni az erre való képesség nélkül.” Idézi: *Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz*. Bp. 1991. 240.

és természetesen – minden más nagy európai fajtához hasonlóan – keveredésen is átment magyar faj életképességének és fennmaradásának fő okát abban látja, hogy a vezetőrétegek a magyar parasztság őstalajából mindig új, friss elemeket vettek fel,” Bethlen beszédének, valamint Gömbös és Hóman hasonló családi háttérének ismeretében válik csak igazán érthetővé.

Az anyai ágon sváb parasztoktól származó Gömbös,⁹⁸ és az apai ágon sváb paraszt-iparosoktól származó Hóman⁹⁹ nyilvánvalóan frusztrációként élhette meg a konzervatív politikai tábor velük kapcsolatos nézetét, ezért a közvélemény számára mindketten olyan családi háttérrel igyekeztek konstruálni, mely saját politikai törekvéseiken túl a származással és a közéleti, politikai szerepléssel kapcsolatos korabeli társadalmi elvárásoknak is megfelelhettek.¹⁰⁰ Ez a törekvés Gömbösnél közéleti szerepléseinek kezdetétől megfigyelhető volt,¹⁰¹ Hómannál viszont csak jóval később, minisztersége idején megnövekedett politikai működésével összefüggésben jelentkezett, amikor a Gömbös-kormány megalakulását követően lépéseket tett annak érdekében, hogy nemcsak a maga, de a többi, polgári származású kormánytag számára is a társadalmi elvárásoknak megfelelő családtörténetet konstruáljon.¹⁰² Az az ambivalencia azonban, mely a valóságos származás, illetve az általuk felmutatott családi háttér között feszült, közéleti szerepvállalásuk egyik legkönnyebben támadható pontja volt, s e tény politikai ellenfeleik nem is késlekedtek kihasználni. Hómannak egyrészt sváb gyökereit emlegették,¹⁰³ másrészt időről időre előkerült az

⁹⁸ *Vonyó József*: Család, lakóköznyezet, iskola és személyiség. In: *Pedagógia – Oktatás – Könyvtár Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére*. Szerk. Csóka-Jaksa Helga – Schmelczter-Pohánka Éva – Szerberényi Gábor. Pécs 2014. 473–493.; *Uő*: Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt. Akadémiai doktori értekezés. Pécs 2015. 200–201. (<https://bit.ly/2L7JLPt>, letöltés 2020. máj. 6.)

⁹⁹ MNL OL P 2256 Hóman Bálint leszármazási iratai.

¹⁰⁰ *Büky O.*: Család, identitás, politika i. m. 100–103.; *Uő*: Mezővárosi polgár vagy birtokos nemes i. m. 149–150., 168–169.

¹⁰¹ Névhamisítás a Világban. Mindenki sváb, aki nem szereti a zsidót. *Szózat*, 1924. szeptember 4. 4.

¹⁰² „Hóman Bálint barátom annak idején nagyon érdeklődött minisztartársainak leszármazása iránt. Tőlem is kérte az általam ismert adatokat. Azután további vizsgáldást végeztetett az Országos Levéltárban. Tőle tudom, hogy Eszterházy Antal gróf, Rákóczi tábornoka, ki a pápai uradalomnak, így Nyárádnak is földesura volt, a Rákóczi-féle szabadságharc idejében székely katonákat telepített nyárádi birtokára. A Lázárok a napóleoni háború idején végzett nemesi összeírásban nem szerepelnek a vármegyei nemesek sorában, de nem szerepelnek a jobbágyi összeírásokban sem. Így tehát szabad birtokosok voltak, kiknek neve a Rákóczi szabadságharc idején jelent meg az anyakönyvben először, és hogy székely áttelepítettek leszármazottai lettek volna. Erre családi szóbeszédem kívül semmiféle írásos vagy egyéb bizonyíték nincs.” *Lázár Andor*: Visszaemlékezéseim i. m. 8.

¹⁰³ Két hónapra ítelték a ny. rendőrkapitányt, aki múltgyalázzással vádolta Hóman kultuszminisztert. *Esti Kurir*, 1934. november 15. 5.; *Kacsóh Sándor*: Erdélyi szemmel Magyarországon. A svábság mint kisebbség Magyarországon. *Brassói Lapok*, 1939. május 25.; *Mudrák József – Király Sándor*: Az egyetemi élet átpolitizálásának megnyilvánulása 1939-ben Debrecenben. Hallgatói feljelentés Tankó Béla ellen és Hóman Bálint levele. *Gerundium* 9. (2018) 1. sz. 118.

a téves vélekedés is, mely szerint a Darányiak német származásúak¹⁰⁴ vagy kikeresz-
telkedett zsidók lettek volna.¹⁰⁵ Mivel a német származás, illetve a részbeni paraszti
eredet elhallgatására sem Gömbös, sem Hóman esetében nem volt lehetőség, az
ambivalens helyzet feloldására a történelmileg kialakult, „keveredésen átment ma-
gyar faj” „vezetőrétegének” a „magyar parasztság őstalajából” való folyamatos meg-
újulása kínálkozott magyarázatként.¹⁰⁶ Az apai ágról pedig, ahogy már említettük,
Hóman azt a képet igyekezett sugallni, hogy az értelmiségi lét nemzedékek óta jelen
volt közöttük, noha a család értelmiségi munkát végző első két tagja Hóman Bálint
gazdatiszti pozíciót betöltő apai nagybátyja, valamint annak fogadott fia, Hóman
Bálint édesapja volt.¹⁰⁷ A kritikus vagy éppen gúnyos hangokat ezek az interpretáci-
ók azonban nem némították el, s Hóman – csakúgy, mint korábban Gömbös – na-
gyon rossznéven vette a származásával kapcsolatos politikai támadásokat.¹⁰⁸

Hóman tehát a Milotay-riportban egyszerre kívánta bemutatni magyar neme-
si gyökereit és „népi gondolatban” megtestesülő szociális elkötelezettségét, ennek
következtében Darányi Ignác itt elsősorban nem a modern magyar mezőgazdaság
megteremtőjeként, hanem mint a szegény agrárnépességet gyámolító szociális re-
formok megalkotója elevenedik meg. Emellett Hóman maga is olyan „gazdaként”
mutatkozik be, aki saját birtokán a gyakorlatban valósítja meg Darányi Ignác „kon-
zervatív mégis haladó szellemét” és szociális reformjait, sőt odáig megy a konfabulá-
lásban, hogy azt állítja: „Már Darányi Kálmánt is sürgettem, hogy azoknak a birto-
koknak, amelyek nem tudnak megfelelő cselédlakást adni, adjanak cselédház építési
kölcönt, hogy minden birtok a legtisztább, leghigiénikusabb cselédlakás építésére
legyen kötelezve.”¹⁰⁹ Darányi, aki struma operációjából lábadozva anyácsi birtokán
olvasta Milotay riportját, némi megütődéssel reagált Hóman szavaira. „Tassi nyilat-
kozatod G. Gyuláról és Náci bácsiról igen jó volt, az egésznek csak egy hibája volt,
hogy engem is megemlítettél. Ezt szívesen nélkülöztem volna, főleg olyan megállapí-
tás kapcsán, hogy amit sürgettéll állítólag, abból mit nem csináltam meg?”¹¹⁰

¹⁰⁴ MTI Napi Hírek, 1939. február 3. 24. kiadás; Hóman volt kultuszminiszter kimutatta a Darányi család ősmagyar voltát. Friss Újság, 1939. február 4.; Egy családfakutató – Kinek van igaza. 8 Órai Újság, 1939. február 8. 9.; Farkas Gyula dr. helyreigazítja egy téves közlését Darányi Ignácról. Új Magyarország, 1939. február 22.; *Büky O.: Család, identitás, politika* i. m. 96–97.

¹⁰⁵ Idősebb Darányi Ignác zsidó származását vélelmező újságcikk. MNL OL P 1439 1. d. 2. t.

¹⁰⁶ Hóman családtörténeti feljegyzése szerint idősebb Darányi Ignác felesége, Földváry Borbála mint a „vármegyei nemesség” képviselője a „városi polgárként” élő „ősmagyar” Darányiak „fajnemességét” szolgálta. OSZK Kt Fond 15/18.

¹⁰⁷ Az Ötvenéves férfi. Ifjúságáról, jelenéről, jövő céljairól beszél az ötvenedik születésnapján i. m. 3.

¹⁰⁸ „A magyar fajtáról: Mi a magyarság? Lelki élmény és hagyomány. Nem elég vallani, tudni kell, hogy magyar vagyok. Eszembe sem jutott, hogy mást is gondolhatnék. Életem legkeserűbb élménye a kétségbevonás. Német talán a tehetség iránya? Nem! A szisztematizáló hajlam? Igen! Eszmélésem óta tudom.” OSZK Kt Fond 15/2 Hóman Bálint önéletrajzi és kortörténeti feljegyzései.

¹⁰⁹ Hóman Bálint kúriájában beszél i. m. 7.

¹¹⁰ OSZK Kt Fond 15/424 Darányi Kálmán levele Hóman Bálinthoz. Anyácsi, d. n.

Darányi levelében arról is tudósította Hómant, hogy Teleki Mihály földművelésügyi államtitkár a Mezőgazdasági Múzeumban létrehozandó Darányi Ignác-emlékszoba berendezéséhez személyes tárgyakat, relikviákat és az életpálya állomásait bemutató dokumentumokat szeretne kérni a családtól.¹¹¹ Hóman ugyanis, aki ekkor már több mint egy évtizede birtokolta és rendezte Darányi Ignác hatalmas irathagyatékát, maga óhajtotta kézben tartani az életmű bemutatásának irányítását, s ezért Darányi 1927-ben bekövetkezett halálát követően a Mezőgazdasági Múzeumnak csak nagybátyja reprezentatív iratainak, kitüntetéseinek, díszpolgári okleveleinek a gyűjteményét adta át.¹¹²

A Darányi–Hóman imázs építésének része volt Darányi Ignác életrajzának megszületése is. Az 1935. május 28-án Bernáth István, Czettler Jenő, Ihrig Károly és Teleki Pál közreműködésével alakult Darányi Ignác Agrártudományos Társaság¹¹³ pályázatot hirdetett egy Darányi Ignác életét és működését ismertető munka elkészítésére. Mivel az első körben megfelelő színvonalú írásművek nem érkeztek be, a pályázatot 1937-ben ismét meghirdették. A pályázatot és a 2000 pengős pályadíjat végül dr. Takács Imre földművelésügyi miniszteri titkár, a Társaság rendes tagja nyerte meg,¹¹⁴ és a pályázati kiírás szerint munkáját a Társaság nyomtatásban is megjelentette volna.¹¹⁵ Nyomdába azonban végül mégsem az ő műve, hanem egy, Hóman irányításával Kendi Finaly István által írt és a szakmai zsűri által csak „dicséretben” részesített munka került.¹¹⁶ Az 1940-ben megjelent kötetet a Darányiakkal foglalkozó kutatók máig alapműként használják, noha abból elsősorban nem Darányi Ignác pályafutását, hanem Hóman történész-politikusi „szintézisteremtő” képességét lehet megismerni.

Ezt a tényt már a Milotay-riport egy részlete is megelőlegezi. Nagybátyja iratai között Hóman talált egy 42 pontból álló saját költésű aforizmagyűjteményt, melyet Darányi *Tanácsok egy új miniszterelnöknek* címmel 1892-ben állított össze.¹¹⁷ Az átiratban, két példányban is fennmaradt dokumentumon Hóman több változtatást is tett. Átszámozva az aforizmákat új, számára megfelelőbb sorrendet alakított ki, néhányat át is fogalmazott, és a riportban Milotaynak az egyiket már saját átfogalmazásában idézte. A gyűjteményt egy évvel később Szekfű Gyulának

¹¹¹ „Nálam csak fauteil-ok vannak, melyek az ő tulajdonában voltak.” Uo.

¹¹² A Mezőgazdasági Múzeumban található Darányi-hagyatékáról lásd *Takács Rózsa: Az Agrártörténeti Iratok Gyűjteményének története*. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2005–2007. Szerk. Estók János. Bp. 2007. 135.

¹¹³ A Társaság megalakulásáról és működéséről lásd *Takács Imre: A mezőgazdasági tudományok magyar művelőinek egykori társasága 1936–1948*. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1986–1987. Szerk. Für Lajos. Bp. 1987.

¹¹⁴ *Takács I.: A mezőgazdasági tudományok i. m. 454.*

¹¹⁵ A Darányi életrajzpályázat eredménye. Magyar Nemzet, 1939. december 13. 12.

¹¹⁶ *Kendi Finaly István: A magyar földért. Darányi Ignác élete és munkássága*. Bp. 1940.

¹¹⁷ OSZK Kt Fond 35 Darányi család iratai.

is elküldte,¹¹⁸ aki rendkívül udvariasan ugyan, de a szöveg helyi értékéről formált véleményét sem elhallgatva kitért a megjelentetés lehetősége elől.¹¹⁹ Hóman azonban Szekfű véleményével ellentétben nagyon is aktuális, magasröptű politikai és filozófiai igazságokat tartalmazó szövegeknek vélte a Darányi-aforizmákat, melyeket végül a Finaly-féle Darányi életrajzában jelentetett meg.¹²⁰ Hóman tehát e mű elkészítésekor egyáltalán nem riadt vissza a részben a nagybátya irathagyatékából származó források rugalmas kezelésétől, mely a Darányiak származásának és katonai nemességének fikciójától,¹²¹ a Darányi Ignác és Hóman apja, Hóman Ottó állítólagos kiemelten bensőséges és bizalmas kapcsolatán át¹²² Darányi telepítési és földbirtokreformjának a Gömbös Gyuláéval való szoros párhuzamba állításáig ívelt.¹²³

A Darányi-irathagyaték sorsa

Darányi Ignác halála idején a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára (továbbiakban Múzeumi Levéltár) már csaknem egy éve az Országos Levéltár épületében működött. A Darányi-hagyaték iratainak Hóman által alaposan átrostált első letétje 1928-ban két részletben, 1928. január 30-án, illetve 1928. november 18-án érkezett a Múzeumi Levéltárba, és rendezésükre Zsinka Ferenc¹²⁴ kapott megbízást.¹²⁵ A Zsinka által készített jegyzék¹²⁶ alapján megállapítható, hogy Hóman először a

¹¹⁸ „Néhai nagybátyám Darányi Ignác iratai között találtam az itt másolatban mellékelt feljegyzéseket. Sok eredeti gondolat van bennük. Magam elfogult lévén, nem tudom megítélni, érdemes e ezeket valahol közzétenni.” Hóman Bálint levele Szekfű Gyulához, 1939. augusztus 3. Egyetemi Könyvtár Kézirattár G 628.

¹¹⁹ „A rám nézve valóban megtisztelő Darányi Ignác küldeményt nagy érdeklődéssel elolvastam. (Egyszer már szíves voltál az eredetit megmutatni.) Rendkívül érdekesnek tartom, mind boldogult nagybátyád egyéniségére, mind pedig a századvég politikai modorát és gondolkodását illetően. Ha a szöveg nyomtatásban megjelenik, hozzáértő történészek valamikor igen sok finomságot, politikai bölcsességet, magyaros »realizmust« és tisztességet fognak belőle kiolvashatni. Sajnos a tíz kötetes politikai biográfia sorozata befagyott, s így az ott tervezett D. Ignác életrajz sem fog elkészülni, de addig is az ő emlékének és a »köznek« is igen szép és hasznos dolog lenne a szöveg kiadása, melyet ide mellékelek és nagyon köszönök. (Tekintve a Magyar Szemle mai rossz elhelyezkedését, csak azért nem hozom szóba az ott kiadást.)” Szekfű Gyula Hóman Bálinthoz, 1939. aug. 7. OSZK Kt 15/1474.

¹²⁰ *Kendi Finaly I.: A magyar földért* i. m. 88–92. Hóman maga is írt aforizmákat, melyek egy része magánfeljegyzéseiben is fennmaradt.

¹²¹ *Büky O.: Mezővárosi polgár vagy birtokos nemes* i. m. 149.

¹²² A Kendi Finaly életrajz szerint Darányi Ignác legjobb barátja és bizalmasa Hóman Bálint édesapja, Hóman Ottó lett volna. A családi levelezésből azonban egyértelműen kiderül, hogy ezt a pozíciót nem ő, hanem Darányi Ignác korban utána következő testvére, Darányi Béla töltötte be.

¹²³ *Büky O.: Család, identitás, politika* i. m. 102–105.

¹²⁴ Zsinka Ferenc (1889–1930) könyvtáros, történész, szerkesztő. 1913-tól az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. 1929-től haláláig az Országos Széchényi Könyvtár levéltárának vezetője.

¹²⁵ *Lukinich Imre:* Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1928. évi állapotáról. *Magyar Könyvszemle* 36. (1929) 1–4. sz. 109.

¹²⁶ Jelentés a Darányi hagyaték rendezéséről. MNL OL Y 1 472/1937.

Darányi miniszteri tevékenységével összefüggő iratok átadására törekedett, majd a Nemzeti Múzeum-beli lakásán őrzött nagy terjedelmű iratanyag átválogatásával fokozatosan újabb letétekkel gyarapította a gyűjteményt. Mivel ebben az időben zajlott a Múzeumi Levéltár és az Országos Levéltár között, Csánki Dezső által kezdeményezett iratcsere-tárgyalások folyamata, majd 1930 májusában Zsinka is meghalt, az új letéteket már nem rendezte senki. A hagyaték végleges rendezésére csak évekkel Hóman miniszteri kinevezése után került sor, s mivel a Magyar Nemzeti Múzeumot életre hívó 1934. évi VIII. tc. 3. §-ának 1. pontja csak a Kormányhatósági Levéltár és a Múzeumi Levéltár egyesítését mondta ki a Magyar Királyi Országos Levéltár közös címében, a családi levéltárakat, köztük a Darányi-levéltárat, továbbra is mint a Múzeumi Levéltár iratanyagát kezelték.¹²⁷ E szervezeti tisztázatlanság volt az oka annak, hogy a *Darányi Ignác levéltárat* 1936–1937-ben *Pusztaszentgyörgyi és Tetétleni Darányi család levéltára* néven a Zsinkától eltérő szisztéma szerint újrendező Bakács István a munka befejezésekor egy Hómannak írt levelében jónak látta szakmai eljárását részletesen megindokolni.¹²⁸

Bakács a Hómannak írt leveléhez az újrendezett levéltár jegyzékét is mellékelte, ezért pontos információval rendelkezünk az 1945 januárjában megsemmisült 17,4 iratfolyóméter terjedelmű anyagról. A Darányi földművelésügyi miniszteri tevékenységével összefüggő, Zsinka által jegyzékbe vett iratok mellett, melyeket Bakács az új jegyzékben (*Darányi Ignác miniszter iratai*)-ként jelölt, az újabb letétek a Bethlen–Teleki–Tisza–Zeyk családok gazdasági és jogi ügyeivel (*Ügyészi iratok*), Darányi Ignác ügyvédi működésével (*Ügyvédi iroda ügyei*), a Darányi család gazdasági ügyeivel, illetve kis részben Darányi gyerekkorával (*Családi iratok*) kapcsolatos iratokat, valamint különböző gazdasági ügyekkel és a Tisza-szabályozással összefüggő térképeket (*Térképek*) tartalmaztak.¹²⁹ Ám Hóman Darányi ügyészi, gazdaszövetségi és egyházi tevékenységével kapcsolatos kiterjedt levelezése mellett nem adta át a Múzeumi Levéltárnak a családi vonatkozású

¹²⁷ *Büky Orsolya*: Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint közgyűjteményi koncepciójának különbségei a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára és az Országos Levéltár egyesítésének tükrében. Századok 153. (2019) 766–767.

¹²⁸ „A pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi család levéltárának első két részletét szíves volt Nagyméltóságod 1928. január 30-án, illetve november 18-án a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárába örökletétként elhelyezni. Ezeket az iratokat a levéltár feldolgozta, és a róluk szóló jegyzéket 1928. december 5-én Nagyméltóságodnak megküldötte. Minthogy azonban a levéltár Nagyméltóságod 1929. május 22-én, november 23-án, és 1931. szeptember 24-én újabb, a levéltár nagyobbik részét alkotó iratok letétbehelyezésével gazdagítani kegyes volt, levéltári szempontból szükségesnek látszott nemcsak az újabb letétbe helyezett iratoknak, hanem a már eddig rendezett és jegyzékelt iratoknak az egységes, tartalmi csoportok szerinti szétválasztása, rendezése és jegyzetelése. A 194 levéltári csomót kitevő Darányi levéltárnak végleges rendezése most befejeződött. A levéltár egész iratanyagát magába foglaló jegyzéket van szerencsém Nagyméltóságodnak tisztelettel megküldeni.” Bakács István levele Hóman Bálintnak, 1937. jún. 7. MNL OL Y 1 472/1937.

¹²⁹ A Pusztaszentgyörgyi és Darányi család levéltárának jegyzéke. Uo.

leveleket és iratokat sem, s míg a Bécsi kapu téri épületbe került, gondosan átválogatott és rendezett iratok elpusztultak, ezek az anyagok a Nemzeti Múzeum épületében a közeledő orosz csapatok elől elmenekült Hóman által hátrahagyott több ezer irattal együtt átvészelték az ostromot.

Hóman 1944. november 10-én hagyta el végleg Budapestet felesége, Dáni Borbála (Bora), anyósa, Dáni Józsefné (született Jurenák Berta)¹³⁰ és egyetlen életben lévő testvére, Hóman Borbála (Biri) társaságában a Nemzeti Múzeum elnöki gépkocsiján.¹³¹ Mozdítható értékeik közül, mint mindenki más akkoriban, személyes irataikon túl elsősorban ruháikat, arany ékszereiket, készpénzüket vittek magukkal.¹³² Nemzeti Múzeumban lévő szolgálati lakásuk bútorait szétszedték, háztartásuk felszerelési tárgyait pedig ládába és bőröndökbe csomagolták. Ládákbán helyezték el Hóman iratait és levelezését is, a Darány-iratok pedig két külön, D. I. felirattal ellátott ládába kerültek.¹³³

Jánossy Dénes, az Országos Levéltár Főigazgatója, akit Hóman már 1944. október 11-én megbízott a Magyar Nemzeti Múzeum elnöki és alelnöki hatásköreinek helyettesítésével,¹³⁴ 1945. július 20-án az Elhagyott Javak Kormánybiztoságánál a 2.400/1945. számú M. E. rendeletre hivatkozva bejelentette a Magyar Nemzeti Múzeum igényét Hóman minden hátrahagyott ingóságára.¹³⁵ Hóman népbíró-sági ítéletének jogerőre emelkedését követően 1947. március 19-én a Székesfőváros Pénzügyigazgatása értesítette a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát arról, hogy Hóman könyvszekrényét, könyvtárát és az elnöki irodában használt bútorait a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába adja.¹³⁶ Az értesítésben Hómannak

¹³⁰ Hóman anyósa ekkor már súlyos beteg volt, és Hómanék soproni tartózkodása idején a városban elhunyt. Hóman Bálint fellebbezése. BFL XXV-1-a 864/1946 d. n. 218.

¹³¹ Hóman 1944. november 10-én hagyta el Budapestet és november 13-ig Balatonfüreden tartózkodott. Balatonfüredről Pannónhalmára ment, majd november 24-én onnan is továbbutazott Sopronba, ahol a Bencés Rendházban lakott. Sopronból 1945. március 27-én távozott nyugat felé feleségével, anyósával és Biri húgával együtt. Hóman Bálint kihallgatása Budapest Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályán, 1945. nov. 28. BFL XXV-1-a 864/1946 36.

¹³² Hómanék az országból való távozásuk előtt értékeik egy részét Sopronban helyezték el. „A soproni politikai rendőrség egy romos sírboltban megtalálta Hóman Bálint, Jurcsek Béla, Reményi Schneller Lajos és Mocsáry Dániel családi értékeit és egyéb csomagjait.” MTI 1946. jan. 26. MNL OL XXVI. A 16. b. 0026; „Sopronban egy romház pincéjében megtalálták Hóman Bálint több ezer dollár értékű bélyeggyűjteményét.” Kossuth Népe, 1946. április 6.; Salzburgból való hazaszállítása előtt Hóman a feleségétől levélben 200 márkát, 1000 pengőt, „egy-két” aranyat, és cigarettát kért. Hóman Bálint levele Dáni Borbálához és Hóman Borbálához. Dátum nélkül. OSZK Kt Fond 15/2026.

¹³³ Múzeumi tisztviselők által elhelyezett magánvagyon tárgyak jegyzékbe foglalása. MNL OL K 726 59. cs. 343/1944; Múzeumi tisztviselők által elhelyezett magánvagyon tárgyak jegyzéke OSZK Irattár 244/1944.

¹³⁴ MNL OL K 726 59. cs 343/1944. Jánossy Dénes megbízása. – OSZK Irattár 206/1944.

¹³⁵ Jánossy Dénes levele Tolnai Gáborhoz, 1947. dec. 30. OSZK Irattár 7/1948.

¹³⁶ A Székesfővárosi Magyar Pénzügyigazgatóság a Magyar Nemzeti Múzeumnak, 1947. márc. 19. OSZK Irattár 163/1947.

a Nemzeti Múzeum épületében lévő többi ingóságáról nincsen szó, de Jánossy Tolnai Gábor könyvtárigazgatónak 1947. december 30-án írt levelében úgy interpretálja a Pénzügyigazgatóság átiratát, mint ami Hóman „összes ingóságára” vonatkozik, és kéri Tolnait, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági hivatala kérésére készítse el Hóman hátrahagyott könyvtárának leltári jegyzékét.¹³⁷

Fél évvel később, 1948. június 5-én a Gazdasági Hivatal is leltárt készített Hómannak az épületben abban az időben még fellelhető valamennyi ingóságáról.¹³⁸ A leltár 158 tételben bútorokat, festményeket, lámpákat, illetve egyéb használati tárgyakat sorolt fel, s emellett 32 deszkaláda, egy szekrény, valamint egy szenesláda tartalmát ismertette. A leltár szerint négy láda, a 8., 11., 16., és 23. tartalmazott iratokat és leveleket, de ezeknek, a többi láda tartalmával ellentétben, részletes számbavételére akkor nem került sor. A ládák, illetve a szekrény számmal voltak ellátva, ám D. I. feliratot egyik láda tartalmának számbavételénél sem regisztráltak. Nem szerepelnek a listában Hómannak és húgának, Hóman Birinek az Őslénytár raktárában elhelyezett ingóságai sem, noha azok a listában szereplő ládák jó részét megtöltő konyhaedényeknél és használati tárgyaknál jóval nagyobb értéket képviselhettek, mivel tartalmukat nemcsak ládába, hanem nagyméretű, monogrammal díszített disznóbőr bőrröndökbe csomagolták. A bőrröndök mellett ebben a raktárban helyezték el Hómanék a szőnyegeiket, illetve ezüstneműiket is, de a Gazdasági Hivatal listájában ezeknek sincs nyoma.¹³⁹

Az ostrom idején, illetve utána, csakúgy, mint a többi budapesti közgyűteményben a Nemzeti Múzeumban a harci események nyomán bekövetkezett pusztítások mellett napirenden voltak a fosztogatások is. Fettich Nándor ostromnaplójából azt is tudjuk, hogy az orosz katonákon kívül, akik betörték a lezárt tárukba és raktárakba s nemcsak a Nemzeti Múzeum értékeinek egy részét rabolták

¹³⁷ Jánossy Tolnainak írt levelében a Hóman-könyvtárral kapcsolatban Györke József is hivatkozott: „Néhai Györke József az Orsz. Széchényi Könyvtár volt főigazgatója 1945-ben ismételtén közölte velem, Hóman Bálintnak az M. Nemzeti Múzeum volt elnökének nyugatra való távozása alkalmával előtte tett azt a kijelentését, hogy a múzeumi hivatali helyiségében és a hozzá csatlakozó kézikönyvtárában található könyveit – amennyiben nem kapcsolódhatnak be újra a magyar életközösségbe – az Orsz. Széchényi Könyvtárnak adományozza.” A könyvtár jegyzékét eddig nem sikerült megtalálni, de mindenesetre különös, hogy Hóman (amennyiben valóban voltak ilyen szándékai) arról nem írásban rendelkezett, holott Budapestről való távozása előtt az Éremtárnak átadott Corpus Nummorum Italicorum 19 kötetéről Pasteiner Ivánnal mint a Nemzeti Múzeum Tanácsának alelnökével külön letéti szerződést is kötött. Lásd Letéti Szerződés Hóman Bálint ny. v. k. és a Magyar Nemzeti Múzeum között. MNL OL K 726 59. cs. 260/1944. 1944. szept. 21.; Az ostrom idején az Éremtárban tanyázó orosz katonák nyolc kötetet eltűzeltek a sorozatból, melyet Hóman 1936-os hivatalos olasz látogatásakor kapott ajándékba Viktor Emánueltól. MNL OL K 726 57. cs. 23/1945., MNL O L K 726 62. cs. 726/1945.

¹³⁸ „Leltári jegyzék Hóman Bálint féle ingóságokról”. MNL OL XIX–I–1–h-110-3-h-200743/1948. 232. d. 561/1948. G. H. sz.

¹³⁹ „Őslénytári pincébe légo célból menekített tárgyak jegyzéke”. MNL OL K 726 59. cs. 343/1944.

vagy pusztították el, de a múzeumi dolgozók bőröndjeit és ládáit is kiürítették – belső lopások is előfordultak. A Nemzeti Múzeum portásának családja Hóman lakásában fosztogatott, a fűtő pedig Hómanék pincéjében elhelyezett bőröndjeiből és ládáiból tulajdonított el értékes asztalneműket és ruhákat.¹⁴⁰ Hóman később a családjának írt börtönleveleiben többször is említést tett hátrahagyott és részben vagy egészben elkobzott, illetve elveszett ingó és ingatlan vagyona sorsáról, s rövid megjegyzéseiből úgy tűnik, bizonyos értékeit biztonságban tudta, de hogy ezek kinek az őrizetében voltak, levelében természetesen nem részletezhette.¹⁴¹ Az iratokat tartalmazó négy láda sorsa mindenesetre az 1948-as leltár után a homályba veszett, s legközelebb 14 évvel később, 1962-ben az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának (a továbbiakban: Kézirattár) növedéki naplójában tűntek fel, ahol tartalmukat „Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, nemzeti múzeumi igazgató, egyetemi tanár hagyatéka” bejegyzéssel vették nyilvántartásba.¹⁴²

1953-ban az Országos Levéltár Bakács István jegyzésében *Családok, testületek és intézmények levéltárai* címmel kiadott egy levéltári alapleltárat. A leltár 34. oldalán 53. sorszám alatt a *Darányi család levéltára* szerepel, mely a tájékoztató szöveg szerint a Darányi család tagjainak levelezését és iratait tartalmazta, a terjedelme 1,3 iratfolyóméter volt, és az anyagot még nem rendezték.¹⁴³ Bakács, aki 1936–1937 folyamán rendezte a Hóman Bálint által a Múzeumi Levéltárnak átadott Darányi-iratokat, s arról jegyzéket is készített, melyet Hómannak is elküldött,¹⁴⁴ természetesen pontosan tudta, hogy ezek az iratok nem az ostrom alatt kiégett III. emeleti raktárépületben elpusztult Darányi-levéltár megmaradt részei, s ezt a tényt a tájékoztató adatok 5. pontjában közölte is.¹⁴⁵ Iktatószámot vagy növedéki naplósámot viszont nem tüntetett fel, és a Magyar Nemzeti Levéltár Y 7

¹⁴⁰ Fettich Nándor ostromnaplója 1945. január 16 – február 19. Bp. 2000. 27., 32., 38., 61., 74., 110. „Jellemző, hogy ugyanaz az ember rabolja ki az eltávozott Hóman lakását, aki annak éveken át bizalmi embere volt, aki nem engedte [mármint Hóman – B. O.], hogy az »ügyes szolgát« megrendszabályozzák, többrendbeli visszaélései és bűnei miatt.” Uo. 124. A fűtő lopásairól lásd Uo. 125.

¹⁴¹ „Budakeszi földeteket Biri vissza tudta szerezni és bérbe is adta. Tassról egyelőre nem gondolkodhatunk, de annak az ideje is eljő.” Hóman Bálint fiának és feleségének, 1946. nov. 3.; „A magunk bútora és tárgyai állami gondozásba kerülve részben kiosztattak, részben jó őrizetbe vannak. Aggódni nem kell értük: ilyen nagy világgégés után minden darab ruha, bútor, használati tárgy ajándéknak tekintendő.” Hóman Bálint fiának és feleségének, 1947. ápr. 6. OSZK Kt Fond 15/2028.

¹⁴² Szerzeményi naplósám: V.: 1146/236/962. A bejegyzés szerint az iratok raktárrendezés során kerültek elő. Az időben általában ezt a formulát használták a homályos beérkezésre, illetve a régóta beérkezett, de nyilvántartásba nem vett és fel nem dolgozott iratok esetében. Az 1992-ben végleges rendezésre került Hóman hagyatéknak a fondjegyzékről az anyag provenienciájával kapcsolatban a következő olvasható: „1945-ben a volt miniszter nemzeti múzeumi lakásából az OSZK-nak juttatva.”

¹⁴³ *Bakács István: Családok, testületek és intézmények levéltárai. Levéltári Alapleltárak I.* Bp. 1953. 34.

¹⁴⁴ Jelentés a Darányi-hagyatéknak rendezéséről. MNL OL Y 1 472/1937.

¹⁴⁵ „A családnak az 1944 előtt az Országos Levéltárban őrzött levéltára a hadműveletek idején megsemmisült.” *Bakács I.: Családok, testületek i. m.* 34.

szekciójában őrzött 1945 utáni irattári anyagok között sem sikerült az iratoknak a levéltárba kerülésével kapcsolatban adatot találni.

1962 nyarán egy magánszemély, aki bizonyosan nem volt tagja a Darányi családnak, felajánlott egy iratanyagot a Párttörténeti Intézet Levéltárának. Mivel az anyag nagy része a Darányi család tagjainak, illetve más személyek Darányi Ignáchoz írt leveleit tartalmazta, a Párttörténeti Intézet az ajánlattevőt az Országos Levéltárba irányította. Az Országos Levéltárban az iratanyag tartalmáról készített rövid feljegyzés szerint a 270 darab levél között volt Hóman Bálintnak és szüleinek, Hóman Ottónak és Darányi Borbálának Darányi Ignáchoz címzett több levele is. A feljegyzés készítőjének vélelmezése szerint, „a beküldött anyag szerves része az Országos Levéltárban lévő Darányi-levéltárnak. (P. 84.) Valószínűleg azért nem került be eddig, mert a nagyszámú Darányi-rokon közül nem annál volt, aki annak idején a levéltárat beadta.”¹⁴⁶

Az 1945 után ismeretlen időpontban, ismeretlen személytől és ismeretlen körülmények között az Országos Levéltárba került és ott P. 84. jelzet alatt őrzött, valamint az 1962-ben megvásárolt levelek valóban egy gyűjtemény, a Darányi Ignác halálakor a lakásában talált, majd a család döntése alapján Hóman Bálintnak átadott nagy terjedelmű iratanyag részei voltak. A gyűjteményt a családtagok – amint arra már utaltunk – nem osztották fel egymás között, hanem Hóman Bálintra bízták, aki az iratok egy részét gondos szelekció után átadta a Múzeumi Levéltárnak, egy részét pedig továbbra is a Nemzeti Múzeumban lévő szolgálati lakásában tartotta. A Kézirattárban 1962-ben nyilvántartásba vett Hóman-iratok szétválogatásakor ugyanis kiderült, hogy a ládák részben a Darányi családnak a Múzeumi Levéltár számára át nem adott s Hóman Bálint múzeumi lakásában őrzött töredékét is tartalmazták. A csaknem egy folyóméter terjedelmű Darányi-iratanyagot ekkor későbbi rendezésre félretették, ám amíg a történeti jelentőségénél fogva nagy érdeklődésre számot tartó Hóman-iratok már 1992-ben rendezésre kerültek, a Darányi-anyag a legutóbbi időig rendezetlen maradt. Ezt az iratanyagot 2018. tavaszán véletlenül fedeztem fel a Kézirattár fondjegyzékében,¹⁴⁷ s miután az ugyancsak a Kézirattárban őrzött Hóman-hagyaték mellett évek óta kutatom a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban (a továbbiakban: Országos Levéltár) az 1963-as rendezése óta P 1438 – P 1443 jelzet alatt nyilvántartott *Darányi család levéltárát* is,¹⁴⁸ az első doboz átnézése után egyértel-

¹⁴⁶ Az MSZMP Párttörténet Intézete a Darányi család levelezését illetékes elintézés végett megküldi 1962. július 23-án. MNL OL Y 7 1452/1962.

¹⁴⁷ Fond 35 Darányi Ignác levelezése. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Kézirattári Fondok jegyzéke betűrendben. Bp. 2017.

¹⁴⁸ Hírek az Országos Levéltárból. Századok 97. (1963) 1435.; *Bakács István*: P szekció: Kisebb családi és személyi fondok III. Repertórium. (Levéltári leltárak 53.) Bp. 1971. 301–332. Bakács a bevezetőben

művé vált számomra, hogy a két gyűjtemény összetartozik, s hogy ez a feldolgozatlan anyag a Hóman lakásában maradt és az ostrom idején ládába csomagolt Darányi-iratok része volt.

A Fond 35, elsősorban Darányi Ignáchoz írt leveleket tartalmaz, melyek között megtalálhatóak a legszűkebb családon kívül mindazok a levélírók, akik az Országos Levéltárban található *Darányi család levéltárában* is szerepelnek. Míg azonban az Országos Levéltárban olyan, Darányi közéleti tevékenységében aktívan résztvevő személyek, mint Bernáth István vagy Mezőssy Béla leveleinek csak egy töredéke lelhető fel, a Kézirattár Darányi-fondja e személyektől sok levelet őriz.

Darányi Kálmán, Darányi Ignác három öccse közül a középső, bátyjához hasonlóan egész életében nőtlen maradt, és leszármazottak híján 1931-ben bekövetkezett halálát követően irathagyatéka ugyancsak Hóman Bálinthoz került. Iratainak egy része ma az Országos Levéltárban a *Darányi család levéltárán* belül külön jelzet alatt szerepel,¹⁴⁹ ám az anyag csak Darányi Ignác Darányi Kálmánhoz küldött leveleit tartalmazza, Darányi Kálmán azokra írt válaszai már a Kézirattár Darányi-fondjában találhatóak.

Idősebb Darányi Ignác és Darányi Ignácné Földváry Borbála Darányi Ignáchoz írt leveleinek nagy része is az Országos Levéltár őrizetébe került, miközben Darányi Ignác válaszai a Kézirattár Darányi-fondjában maradtak. Hóman Bálint szülei, Hóman Ottó és Darányi Borbála Darányi Ignáchoz írt levelei ugyancsak az Országos Levéltár Darányi-anyagában találhatóak,¹⁵⁰ s ez a tény is egyértelműen cáfolja azt a feltevést,¹⁵¹ hogy a Darányi-levéltár különböző családtagok birtokában volt, hiszen miért adta volna át Hóman Bálint a szülei számos családi intimitást is tartalmazó leveleit másoknak, miközben ő minden családtag Darányi Ignáchoz írt levelét saját őrizetében tartotta.¹⁵²

Finaly István Darányi-életrajzában több ízben hivatkozik a felhasznált különböző forrásokra, melyek akkor részben az Országos Levéltárban, részben a Hóman által továbbra is a lakásán őrzött Darányi-gyűjteményben voltak

az 1952-es jegyzékkel ellentétben, itt ezt írja: „A család levéltára már 1944 előtt is az Országos Levéltár őrizetében volt, azonban az anyag legnagyobb része a második világháború idején megsemmisült, a megmaradt anyag tehát hiányos.” Uo. 301.

¹⁴⁹ MNL OL P 1442 Darányi Kálmán iratai.

¹⁵⁰ Hóman Ottó és Darányi Borbála Darányi Ignáchoz 1872 és 1884 között írt levelei az 1962-ben megvásárolt 270 levéllel együtt kerültek az Országos Levéltárba. MNL OL Y 7 1452/1962.

¹⁵¹ Pro Domo a Darányi iratokról, 1962. aug. 14. MNL OL Y 7 1452/1962.

¹⁵² A Kézirattár Darányi-fondja több száz levelet őriz Darányi Ignác testvéreitől: Bélától, Kálmántól, Gyulától és Erzsébettől, azok házastársaitól, gyermekeitől, köztük ifjabb Darányi Kálmántól, a későbbi miniszterelnöktől is.

elérhetőek.¹⁵³ A Kézirattár Darányi-anyagában több olyan iratot is találtam, melyre Finaly a könyvében mint a Hóman őrizetében lévő forrásra hivatkozik.¹⁵⁴ Emellett az anyagból a rendezés során több olyan irat és levél is előke-
rült, melyek Hóman Bálinthoz és feleségéhez, Dáni Borbálához köthetők, s ezek az iratok minden bizonnyal a ládádba helyezéskor véletlenül kevered-
hettek a Darányi-iratok közé.¹⁵⁵ Ugyanígy az Országos Levéltár 1443 *Darányi és Hóman családtagok* jelzet alatt őrzött iratai között több, az 1930–1940-es évek-
ben Hóman Bálintnak, illetve feleségének küldött levél is megtalálható, melyek
bajosan származhattak a Hóman által utoljára 1931-ben gyarapított és 1945-
ben megsemmisült Darányi-levéltárból, illetve ugyancsak bajosan bízhatták a
Darányi család iratainak egy részét őrző és azt a későbbiekben az Országos
Levéltárba juttató ismeretlen családtagra.¹⁵⁶ A két gyűjteményrész tehát egyér-
telműen összetartozik, s az Országos Levéltárban jelenleg őrzött *Darányi család
levéltára* is a Hóman Bálint által 1944 folyamán a Nemzeti Múzeum alagsori
és pinchelységeiben elhelyezett, majd az ostrom viszontagságai idején vagy
azután ismeretlen kezekről megbolygatott, illetve részben onnan elszállított lá-
dából származik. Ma már megállapíthatatlan, hogy a Darányi-iratok egy része
kinek a közreműködésével került ki a Nemzeti Múzeumból, hiszen a ládákat
az ostrom idején vagy közvetlenül utána bárki megdezsmálhatta.¹⁵⁷ Az min-
denesetre valószínűnek látszik, hogy miután a ládákat kinyitották, a Nemzeti

¹⁵³ *Kendi Finaly I.: A magyar földért* i. m. 15., 35. Finaly többször idéz Darányi Ignác gyerekkori naplójának bejegyzéseiből, és a lábjegyzetben jelzi, hogy a napló az Országos Levéltárban található. A Bakács István által rendezett Darányi-levéltár 1937-ben Hómannak is elküldött jegyzéke szerint ez a napló a III. Családi Iratok E. /Darányi Ignác ifjúkori naplói jelzet alatt szerepelt. A Pusztaszentgyörgyi és Darányi család levéltárának jegyzéke. MNL OL Y 1 472/1937.

¹⁵⁴ Többek között az OSZK Kt F 35 anyagában található a Darányi Ignác által írt aforizmagyűjtemény, melyet Finaly is közöl könyvében, a lábjegyzetben feltüntetve: „A dr. Hóman Bálint birtokában lévő eredeti fogalmazvány szerint.” *Kendi Finaly I.: A magyar földért* i. m. 88–92.

¹⁵⁵ Megtalálható itt Hóman Bálintné Dáni Borbála szüleinek, Dáni Józsefnek és Jurenák Bertának több hivatalos irata, számlája, levele, köztük egy Hóman által az anyósának írt elismervénye egy 4000 pengős kölcsönről, továbbá Hómanhoz és feleségéhez írt levelek, képeslapok, meghívók, a Magyar Történet Hóman által írt egyes fejezeteinek kéziratrövedékei, a kultuszminiszteri titkársága által készített napi beosztásának 1941 őszéről származó néhány lapja stb.

¹⁵⁶ MNL OL P 1443 Darányi és Hóman családtagok 8. tétel Hóman Bálint kultuszminiszterhez intézett levelek. Említhetjük ezek között Hóman Bálintnak a Magyar Általános Hitelbank Kálvin téri fiókjában vezetett bankszámlája egy 1935. évből való számlakivonatát, vagy akár Antal Lajosnak a Magyar Nemzetbiológiai Intézet fejléces papírjára írt és Hómannak címzett 1940. július 25-én kelt levelét, melyben többek között, A biologizmus mind új életszemlélet és a magyar biopolitika című művének megküldéséről értesíti őt.

¹⁵⁷ A Darányihoz írt 270 levelet az Országos Levéltárnak 1962-ben eladó személy maga is gyűjtő volt, aki amatőr történészként kutatót és publikált különböző témákban, s aki az eladáskor a levelek megszerzésével kapcsolatban nem szolgált közelebbi felvilágosítással. MNL OL Y 7 1452/1962.

Múzeum munkatársai számára egyértelművé vált: azok Hóman iratain túl nagymennyiségű Darányi-anyagot is tartalmaznak.¹⁵⁸

A rendőrség politikai rendészeti osztályának nyomozói már 1945 februárjában megjelentek a Nemzeti Múzeum épületében, és a Széchényi Könyvtártól különböző hírlapok és nyomtatványok eredeti példányainak átadását kérték.¹⁵⁹ A Budapesti Nemzeti Bizottság segítségével az eredeti példányok átadását a könyvtári szabályzatra hivatkozva meg tudták ugyan akadályozni, de ettől fogva a nyomozók a kutatómunkát a Nemzeti Múzeum épületén belül végezték, és az általuk kiválasztott lappéldányokról vagy nyomtatványokról díjtalan másolatokat kaptak.¹⁶⁰ A nyomozók azonban Hóman ládába csomagolt iratait az eddigi feltételezésekkel¹⁶¹ ellentétben nem kutatták át. Az iratokat, leveleket, melyeket a későbbiekben az ellene folytatott vizsgálat, illetve a vádemelés során felhasználtak, az Országos Levéltártól szereztek meg, ahová Hóman még 1944-ben zárt le-tétként helyezte el azokat.¹⁶² E tényt védekezése során Hóman nem is késlekedett felhasználni, párhuzamba állítva a törvénytelen eljárást a maga hajdani intézményvezetői döntésével, mikor is az 1924-ben a Nemzeti Múzeum által megvásárolt emigrációs gyűjteményt nem bocsátotta az abban kompromittáló adatokat kereső politikai rendőrség rendelkezésére.¹⁶³

Glatz Ferenc, aki az 1960-as évek végén elsőnek férhetett hozzá a Történeti Hivatal 1997-es megalakulásáig a Belügyminisztérium Irattárában őrzött

¹⁵⁸ Közvetlenül az ostromot követő rendcsinálási és takarítási munkákban a Pesten tartózkodó Bakács István is részt vett. „A helyreállítás munkálatai az osztály tisztviselői és a segítségül hívott dr. Bakács István és dr. Berlász Jenő segítségével szép előrehaladást tett.” Fettich Nándor jelentése a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának a Nemzeti Múzeum központi épületének állapotáról, 1945. márc. 12. MNL OL K 726 60. cs. 23/1945.; Megállapodás Jánossy Dénessel Bakács István ideiglenes beosztásáról, 1945. márc. 14. OSZK Irattár 32/1945.

¹⁵⁹ „Felkérjük a Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatóságát, hogy e levelünkkel jelentkező igazolt nyomozóknak mindazokat a hírlapokat vagy más természetű nyomtatványokat rendelkezésére bocsássa, amelyre szüksége van. Nyomozónk az iratok egy részét el is viheti.” 1945. február 11. MNL OL K 726 cs. 9/1945; Miután Fitz József a könyvtári szabályzatra hivatkozva megtagadta az eredeti lappéldányok átadását, a nyomozó letartóztatta őt. *Fettich N.*: Ostromnapló i. m. 133–134.

¹⁶⁰ Uo. Farkas Ferenc a Budapesti Nemzeti Bizottság főtítkára a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtár Igazgatóságának, 1945. febr. 19. Uo.

¹⁶¹ *Varga F. János*: Hóman Bálint levelesládájából. *Kritika* 11. (1982) 8. sz. 9.

¹⁶² A politikai nyomozók eufemisztikus megfogalmazása szerint: „A nyomozás alatt megkerült az a bizalmas pro memoria, amelyet »Rapszódikus gondolatok« cím alatt írt – kizárólag gróf Teleki Pál használatára.” Temesvári László és Ákos Miklós jelentése a Hóman Bálint ellen indított nyomozás eredményéről, 1945. nov. 29. BFL XXV-1-a 864/1946. 5.

¹⁶³ „Megjegyzem, hogy ez az irat a per iratai közt szereplő többi »bizonyítékokkal« együtt az Országos Levéltárban elhelyezett zárt letétekből foglaltatott le, ami – felfogásom szerint – teljesen szabálytalan és törvényellenes. Ezt a főtárgyalás során említette meg védőm – s ennek bizonyítására kérem Bánóczi Dénes meghallgatását –, hogy hasonló zárt letéteket én, mint a Nemzeti Múzeum főigazgatója, törvényes kötelességemhez híven nem adtam ki az ügyészségnek, mikor az abban foglaltak alapján egyesek ellen kommunista vádat akartak emelni.” Hóman Bálint fellebbezése. d. n. BFL XXV-1-a 864/1946. 223.

Hóman-peranyaghoz, illetve az OSZK-ban 1992-ig zárt anyagként kezelt Hóman-hagyatékhoz, több tanulmányában utalt egy *Hóman Bálint politikai iratai* címmel készülő munkájára,¹⁶⁴ mely többek között valószínűleg a jelenleg az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található *Hóman Bálint naplója* címet viselő irat kiadását jelentette volna.¹⁶⁵ Az irat valójában nem napló, hanem a háború után megjelentetni tervezett „történetpolitikai” visszaemlékezéshez vagy emlékirathoz készített Hóman-feljegyzéseknek az Országos Levéltár letétjéből származó töredéke, mely a szövege tanúsága szerint eredetileg több, nagyrészt ma már hiányzó mellékletet is tartalmazott.¹⁶⁶ Ám ez az irat sem eredeti, hanem egy 124 lapból álló, a politikai nyomozók által utólagosan összeszerkesztett szövegkompiláció fotómásolata.¹⁶⁷

Az irat alaposabb vizsgálata nemcsak azt mutatja meg, hogy a különböző dátumok alatt található feljegyzések nagy részét Hóman Bálint évekkel a rögzíteni kívánt események után írta le vagy egészítette ki,¹⁶⁸ hanem azt is, hogy a politikai nyomozók által összeszerkesztett anyagba olyan szöveg is bekerült, amely nem Hómantól származott. E feltevést egyértelműen alátámasztja a naplóban olvasható egy, a magyarság kárpát-medencei szerepét, a német–magyar viszonyt, valamint a háború lehetséges kimenetelét tárgyaló megszólítás és aláírás nélküli levéltöredék történetpolitikai fejtegetéseinek Hómanétól eltérő stílusa és tartalma.¹⁶⁹ Hómannak a fenti témákban részletesen kifejtett nézetei bőségesen megtalálhatóak a napló egyéb feljegyzéseiben, a levéltöredék azonban, melyet Ujváry Gábor a *Magyar sors – magyar hivatás. Hóman Bálint külpolitikai nézetei* című tanulmányában, illetve a *Hóman Bálint és népbírósi pere* című szerkesztett kötetének egyik lábjegyzetében Hóman írásaként idéz,¹⁷⁰ teljes

¹⁶⁴ *Glatz Ferenc*: Hóman Bálint és a nemzetiszocialisták összeütközése Székesfehérvárott 1944-ben. In: Fehér Megyei Történeti Évkönyv 4. Székesfehérvár 1970. 201.; *Uő*: Hóman Bálint. Németbarátság történelmi alapokon. Hóman Bálint 1944-ben. In: *Uő*: Nemzeti kultúra – kulturált nemzet. Bp. 1988. 307.

¹⁶⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok 4.1. A-742 Hóman Bálint naplója (a továbbiakban: 4.1. A-742)

¹⁶⁶ ÁBTL 4.1. A-742 58, 61-65.

¹⁶⁷ A politikai rendőrség az újságcikkek, beszédek, törvények vagy rendeletek szövegeit legtöbb esetben csak másolatban tudta megszerezni, és az eredeti dokumentumokról is másolatokat készített. A perekkel kapcsolatos dokumentumok összegyűjtésének és kezelésének módját jellemzi, hogy Major Ákos, a Bárdossy-pert vezető bíró Teleki Pál búcsúlevelének egy olyan átiratát kapta meg, s olvasta fel a tárgyaláson, mely nem egyezett meg az eredeti dokumentum szövegével. Lásd *Major Ákos*: Népbíráskodás – forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései. Bp. 1988. 216–217.

¹⁶⁸ E tény egyértelműen megállapítható a Teleki Pál halálával kapcsolatos bejegyzések esetében, melyeknél 1941. áprilisi dátumok alatt Hóman 1943-ban történt eseményekről is megemlékezik. ÁBTL 4.1. A-742 55-57.

¹⁶⁹ ÁBTL 4.1. A-742 94-104.

¹⁷⁰ *Ujváry Gábor*: Magyar sors – magyar hivatás. Hóman Bálint külpolitikai nézetei. In: „nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Szerk. Gebei

mértékben különbözik ezektől a feljegyzésektől s attól az egész felfogástól is, melyet Hóman a német–magyar viszonytal kapcsolatos politikai szerepvállalásában mindvégig következetesen képviselt, s melyben az utolsó utáni pillanatig bízni igyekezett. E Hómannak tulajdonított és a politikai nyomozók által a szövegbe illesztett levéltöredéken túl ugyanis semmilyen más magán vagy hivatalos megnyilvánulásában nincs nyoma hasonló gondolatoknak.

Jánossy Dénes az Országos Levéltár főigazgatója 1945. április 9-én felterjesztést küldött Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszternek, melyben sürgős intézkedését kérte az elhagyott vagy őrizet nélkül maradt családi, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi stb. társulatok levéltárainak és irattárainak összegyűjtésére és beszolgáltatására az Országos Levéltár számára.¹⁷¹ Jánossy utalt arra is, hogy miután a kaotikus állapotok, valamint a közlekedés és a hírforgalom bizonytalanságai miatt az Országos Levéltár csak a „központi irányítás és a szükségszerű ellenőrzés szerepét, illetve a veszélyeztetett jelentősebb levéltárak átvételét vállalhatja”, az őrizetbe vételt, szállítást stb. az intézkedést fogantató közegek vagy adott esetben akár egy magánszemély is végrehajthatná. Azaz, a különleges helyzet különleges intézkedéseket is megengedett, s bár általában a beszolgáltatott levéltárak átadás-átvételével kapcsolatos adminisztrációt akkor is szigorúan vették, minden bizonnyal nem egy esetben kerültek különböző iratok az intézmény megőrzésébe úgy, hogy beszolgáltatásuk körülményeinek nem maradt nyoma. Az sem elképzelhetetlen, hogy ezt az átmeneti helyzetet használta ki a Nemzeti Múzeum a Darányi-iratokat tartalmazó ládák informális átadására, hiszen a Bécsi kapu téren elpusztult Darányi-anyag az ostrom előtt hivatalosan is az Országos Levéltár őrizetében volt, s az átadást – tekintve, hogy az iratok a kincstár által lefoglalt Hóman ingóságokhoz tartoztak – aligha tudták volna szabályosan „lepapírozni”.

Ezt a feltételezést valószínűsíti az Országos Levéltárban P 2256 jelzet alatt őrzött Hóman-iratgyűjtemény is, mely két különálló részből áll. Az egyik egy *Hóman Bálint magánlevelezés* feliratú dosszié, mely 1923 és 1944 között íródott leveleket tartalmaz, köztük Hóman két barátnőjének a húszas évekből származó levéltöredékeit.¹⁷² A dosszié fedelén olvasható ceruzafeljegyzés szerint az anyag „Az E 93

Sándor – ifj. Bertényi Iván – Rainer M. János. Eger 2011. 480.; Hóman Bálint és népbíróági pere. Szerk. Ujváry Gábor. Bp. 2019. 357–358.

¹⁷¹ Jánossy Dénes levéltári főigazgató javaslata az MNM elnökéhez a földbirtokreformmal kapcsolatos levéltárvédelmi intézkedésekről, 1945. ápr. 7. MNL OL K 726 60. cs.158/1945.

¹⁷² A levéltöredékek névtelenek, de a két személy közül az egyiket, Korek Valériát egy ugyancsak ebben az anyagban szereplő és a titkos viszony után évekkel később kelt aláírt levele segítségével egyértelműen azonosítani tudtam. Korek Valéria Hóman tanítványa volt az egyetemen, és az 1928/1929. és az 1929/1930. tanévek idején ösztöndíjasként a bécsi Collegium Hungaricumban tartózkodott. Hómannak küldött levelei 1928 őszén Bécsből íródtak, s e levelekben Korek szerelmes szavai („édes Bá”) mellett érdekes részleteket olvashatunk bécsi tapasztalatairól és a Collegium Hungaricum belső életéről is. Korek hazatérése után ifj. Iványi-Grünwald Béla történész felesége lett, majd 1935-ös válasukat

(Serici cult.) A. 2986. sz. csomóból került elő 1966. IX. 16-án.” A Serici Culturae a Magyar Kamara irányítása alatt lévő selyemtenyészítés adminisztrációjával kapcsolatos, 1792 és 1848 között keletkezett iratokat foglalja magába, s az iratok első rendezését a két világháború között még Herczog József végezte el. Az anyag rendszerének módosítására, illetve a még rendezetlen iratok végleges rendezésére az 1950-es, illetve a 1960-as években került sor.¹⁷³ A dosszié tartalmát Hóman annak idején viaszpecséttel lezárt zsinórral átkötve próbálta meg az illetéktelen kezektől megóvni, és aligha hihető, hogy szándékában állt azt – akár zárt letétként is – bár mikor az Országos Levéltár őrizetébe adni. Elképzelhető, hogy a dosszié ugyancsak az ostrom után a Nemzeti Múzeumból a Bécsi kapu térre került Darányi-iratokat tartalmazóládában érkezett, és a háborút követő rendezésekkel kapcsolatos iratmozgások alkalmával véletlenül keveredett a Magyar Kamara Archívumába.

A gyűjtemény másik része Hóman és felesége családjának leszármazási iratait foglalja magába, melyek az Iparművészeti Múzeum irattárából egy 1958-as revízió során kerültek elő. Ebben a gyűjteményben találhatóak meg azok az anyakönyvi kivonatok és genealógiai táblák, melyeket részben Darányi Ignác, részben Hóman Bálint állított össze. A gyűjteményre Finaly István könyvében mint Hóman őrizetében lévő iratokra hivatkozik.¹⁷⁴ Az Iparművészeti Múzeum az iratokkal kapcsolatban ugyan semmilyen információval nem tudott szolgálni, mivel azonban a két világháború között az Iparművészeti Múzeum épületében működött a Gerevich Tibor vezette Műemlékek Országos Bizottsága, elképzelhető, hogy a Budapestről távozó Hóman ezeket az iratokat Gerevich őrizetére bízta, aki évtizedek óta bizalmas barátja volt.¹⁷⁵

Darányi Ignác és Hóman Bálint irathagyatékának sorsa tehát szorosan összetartozik, s az a tény, hogy a fent leírt hányattatások ellenére az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában e pillanatban is több ezer irat áll rendelkezésére annak, aki életpályájuk történéseinek rekonstruálására vállalkozik, kizárólag annak köszönhető, hogy az iratait Darányi Ignáchoz hasonlóan szisztematikus rendben tartó Hóman Bálint nem magánlakásban, hanem a Nemzeti Múzeum

követően Fellner Vilmos gyároshoz ment hozzá, akivel 1939-ben az Amerikai Egyesült Államokba távozott. – A dosszié utolsó levele, melyet Hóman Krúdy Árpád leköszönő főispán búcsúzó levelére küldött válaszul, 1944. szeptember 26-án kelt.

¹⁷³ *Maksay Ferenc*: A Magyar Kamara Archívuma. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 8.) Bp. 1992. 9.

¹⁷⁴ Az Iparművészeti Múzeum megküldi Hóman Bálint leszármazási iratait. MNL OLY 7 1254/1958.; *Kendi Finaly I.*: A magyar földért i. m. 1940. 35.

¹⁷⁵ „Gerevich, akinek a háború utolsó éveiben vásárolt esztergomi háza lakhatatlanná vált, az Iparművészeti Múzeumban, pontosabban az ebben székelő Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) hivatali szobáinak egyikében húzta meg magát.” *Voit Krisztina*: Édesapámról, Voit Pálról. In: Magyar Műemlékvédelem. (Az Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai 11.) Bp. 2002. 106.

épületében lakott. Az ostrom idején a Nemzeti Múzeum épületét, gyűjteményeit és minden ott őrzött értéket munkatársaival együtt fáradhatatlan kitarással védelmező Fettich Nándor erőfeszítései mellett sokat nyomott a latba, hogy a Pesten lévő közgyűjtemények, így a Nemzeti Múzeum elhelyezkedése szerencsésebbnek bizonyult, mint a földrajzilag és hadászatiilag is kiemelt pozíciójú budai várban lévő Országos Levéltár, ahol a harmadik emeleti raktárat ért belövés nyomán keletkezett tűzben – többek között – a Hóman által gondosan összeválogatott Darányi-levéltár is megsemmisült.

Az elpusztult gyűjteménynek a kutatók nagy szerencséjére fennmaradt jegyzéke alapján megállapítható, hogy az iratok összeválogatását végző Hóman az utókor számára egy minden tevékenységi körében sikeres, megbecsült, tekintélyes Darányi-kép kialakítására törekedett, s ennek érdekében visszatartott magánál minden olyan iratot, mely e mesterségesen kialakított képbe nem illett bele. Ilyenek voltak például – természetesen a sok esetben kínos intimitásokat tartalmazó családi levelek mellett – a jegyzékben Ügyészi Iratok címen jelölt és idősebb Darányi Ignác munkakörével örökölt Teleki–Tisza–Bethlen–Zeyk családok gazdasági ügyeivel kapcsolatos gyűjteményből kihagyott levelek és iratok, melyek jó része olyan megbízatásokat tartalmazott – cselédek felfogadása, elbocsátása, nem fizető lakók kilakoltatása, házak takaríttatása, téli tűzifa szállításának elintézése, házmesterekkel lefolytatott viaskodások –, melyeket Hóman nem kívánt a Darányi életpályáját a jövőben megörökítők kezébe adni.¹⁷⁶ Igyekezete azonban hiábavalónak bizonyult, mivel ma kizárólag olyan Darányi-iratokat kutathatunk, melyeket Hóman sohasem szánt a nyilvánosság elé. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában felfedezett Darányi-hagyaték azonban nemcsak Darányi életpályájának jobb megismeréséhez segíthet hozzá. Az iratok és levelezések Hóman legszűkebb családjáról, testvéreiről s róla magáról is számos eddig ismeretlen információt tartalmaznak, melyek a jövőben hozzásegíthetik a kutatókat a történeti irodalomban jelenleg még kevésbé árnyalt Hóman-kép realisabb ábrázolásához.

¹⁷⁶ Bár a válogatásnál a saját és családja szempontjain túl minden bizonnyal figyelembe kellett vennie a még élő ismertebb levéltárolókat, illetve azok leszármazottai érzékenységét vagy akaratát, a Bakács István-féle jegyzék tanúsága szerint Hóman a Darányi ügyvédi iroda hatalmas terjedelmű iratanyagát is átadta a levéltárnak, köztük olyan arisztokrata családok peres iratait is, mind a Vay, a Vigyázó, a Pejacsevics vagy éppen az Andrássy család. Az OSZK Irattárának 1926–1928. évi Mutatókönyve szerint Hóman egy 112/1928. számú főigazgatói leiratban rendelkezett valamilyen formában a Darányi-hagyatékról, mivel azonban az akta már nincs meg az Irattárban, annak tartalmáról nem sikerült közelebbi információt szerezni. Elképzelhető, hogy ebben a leiratban Hóman épp az anyag szenzitív tartalmai miatt a Darányi-iratokba való betekintést szigorú szabályokhoz kötötte.

RECEPTION AND SOURCE VALUE

Minister of Religion and Education Bálint Hóman and the Darányi Papers

by Orsolya Büky

SUMMARY

Much of the literature about Bálint Hóman is extremely limited concerning the origins of the historian-politician, sketching his career debut as having been directly influenced by the example and impact of his father, Ottó Hóman, as well as by his family relationship to Ignác Darányi. This static picture, frequently sketched and going back to Hóman himself, depicts him as an authentic representative of the Christian, conservative, and historical elite. So far not even the debates concerning the reception of Hóman's work have prompted anyone to set about a systematic exploration of the background and social network of the Hóman and Darányi families, which came to be connected by marriage. Based on the Darányi papers, the present study accordingly aims at revealing the true family background of Bálint Hóman, as supported by archival evidence, with the hope that the results of such research will help explain the apparent contradictions that can be observed in the various phases of Hóman's life and career.